

Využití rekombinantní DNA při studiu mikroorganismů

doc. RNDr. Milan Bartoš, Ph.D.

bartosm@vfu.cz

Přírodovědecká fakulta MU, 2014

AU! AUVAJS, ACHIKOUVEJ! JOJ, TO MYŠLENÍ BOLÍ!

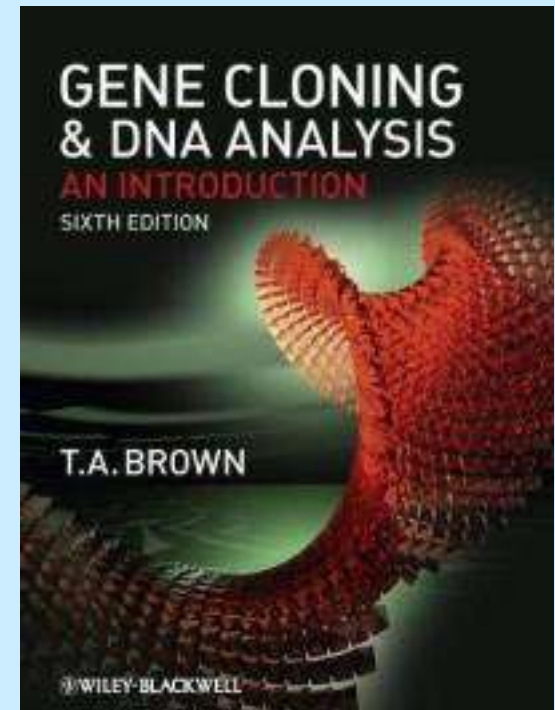
Obsah přednášky

- 1) Celogenomové metody sekvenování**
- 2) Sekvenování *H. influenzae***
- 3) Sekvenování *S. cerevisiae***
- 4) Contigy, jejich zpracování**
- 5) Využití repetitivních sekvencí**
- 6) Studium genové exprese a funkce genů**
- 7) Analýza transkriptů**
- 8) Analýza regulačních míst**
- 9) Techniky mutagenese *in vitro***
- 10) Příklad analýzy bakteriálního genu**

Doporučená literatura

Brown (2010): Gene Cloning & DNA Analysis. Wiley-Blackwell, Sixth edition

Metody sekvenování

**Základní metody jsme
probírali nedávno, tak si je
pouze zopakujte**

Celogenomové sekvenování

**Využívají automatických systémů, ručně už
by to nikdo nedělal**

**Ručního sekvenování se využívá ve
výzkumných laboratořích k ověřování identity
klonů nebo k analýze konstruktů, sekvenují
se relativně malé počty vzorků**

Dva přístupy k celogenomovému sekvenování

Metoda tzv. „shotgun“

- Genom je štěpen na nahodilé krátké fragmenty
- Fragmenty jsou sekvenovány
- Na fragmentech jsou identifikovány překryvy

Metoda využívající „contigy“

- Nejprve jsou připraveny série překrývajících se klonů = contig
- Pořadí contigů je známo
- Jednotlivé contigy jsou sekvenovány

Shotgun

Klíčovým požadavkem jsou překryvy mezi všemi jednotlivě získanými sekvencemi

- **Identifikace jednotlivých překryvů musí být přesná a bezrozporná**
- **Každá chyba může zničit celý náročný proces**
- **Riziko chyby roste s velikostí genomu**

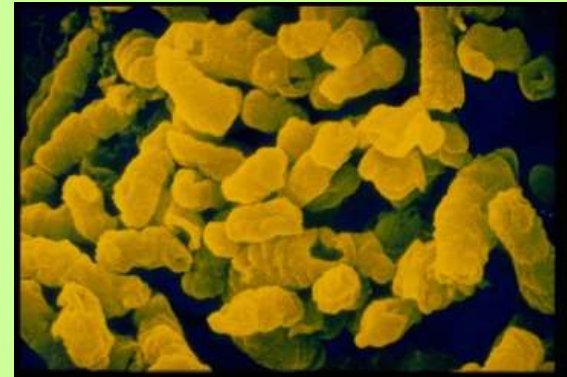

Metoda je vhodná pro malé bakteriální genomy

**Metodou shotgun byl
osekvenován genom
*Haemophilus influenzae***

Co je to za bakterii ten *Haemophilus influenzae*?

Čeled'	<i>Pasteurellaceae</i>
Barvení	<i>Gramnegativní</i>
Tvar	<i>Tyčinka</i>
Kyslík	<i>Aerobní, fakultativně anaerobní</i>
Patogenita	<i>Oportunní patogen</i>

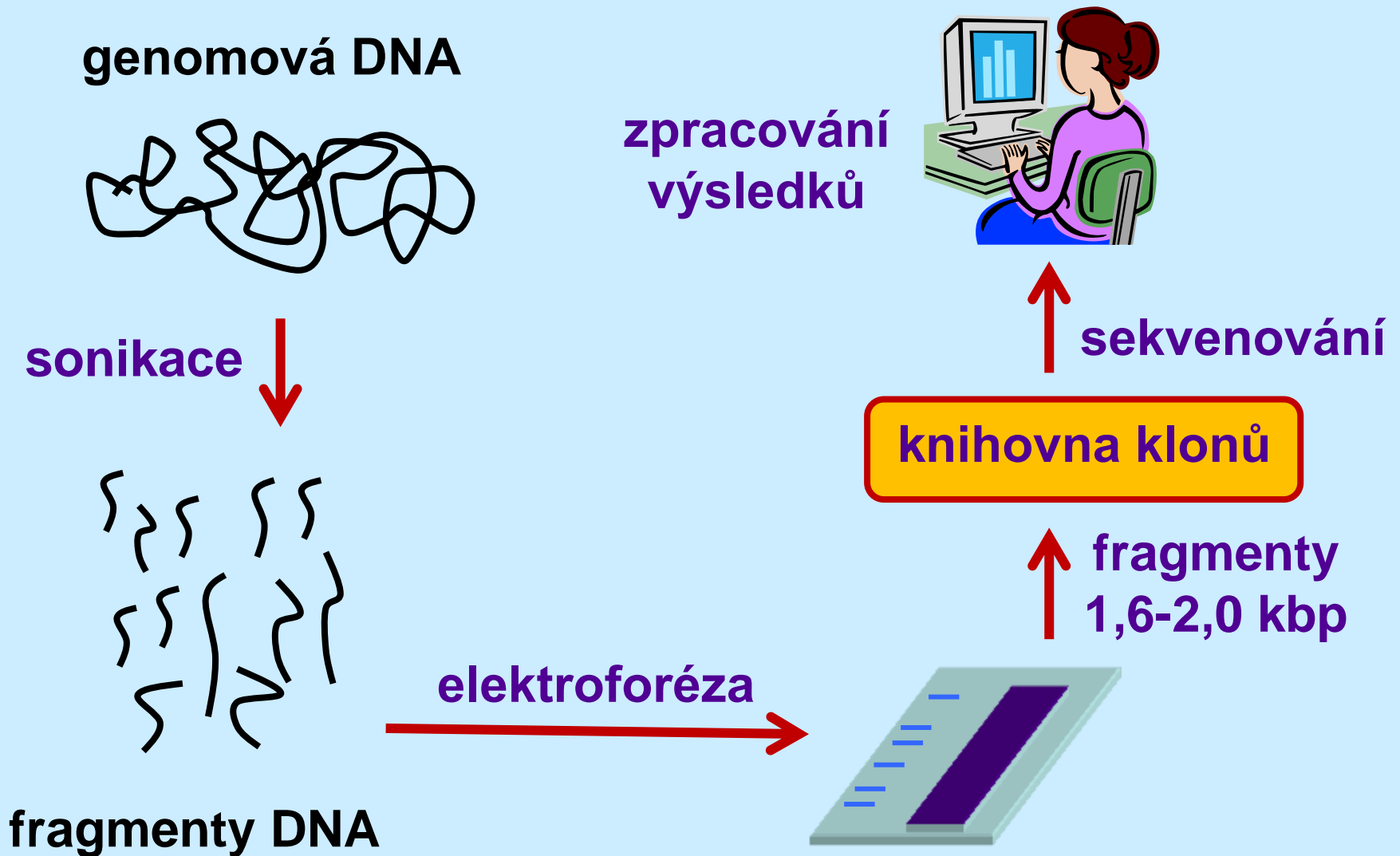

Sekvenování genomu *H. influenzae*

První sekvenovaný buněčný genom, 1995

- **Craig Venter, TIGR**
- **Velikost kružnicového genomu je**
1 830 140 bp
- **1 740 strukturních genů**
- **58 genů pro tRNA**
- **18 dalších genů pro RNA**

Postup sekvenování *H. influenzae*

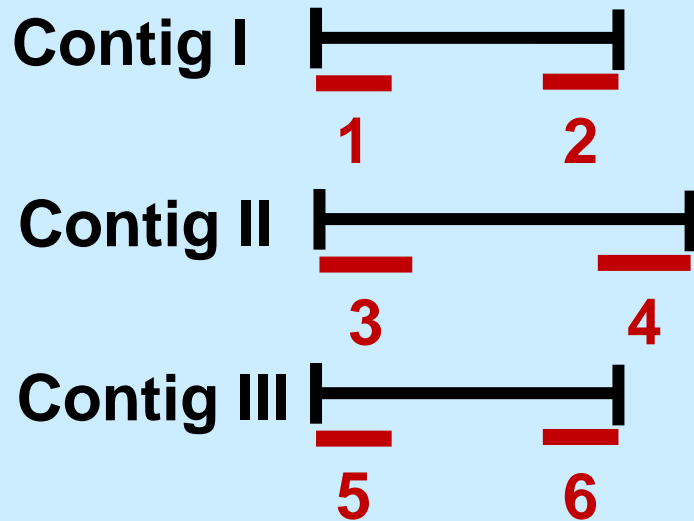
Sekvenování genomu *H. influenzae*

Proč sonikace a ne restriktázy?

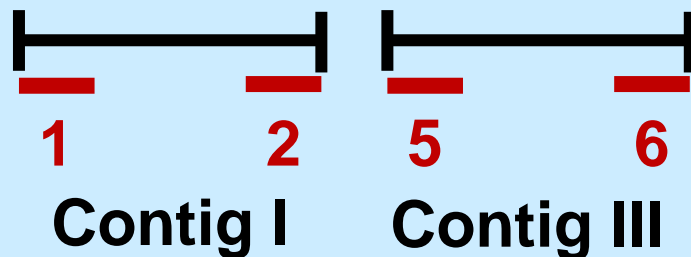
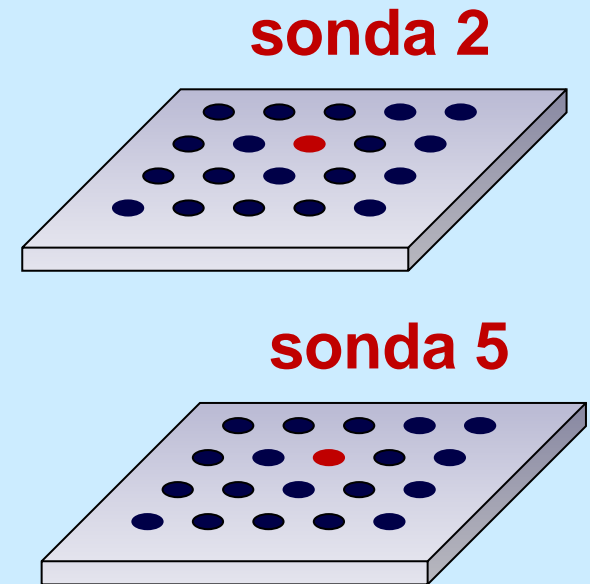
- **Po restriktázách by mohly zůstat mezery**

Kontrola přítomnosti mezer

Příprava oligonukleotidových sond

test
genové
knihovny

sonda 2 a 5
pokrývají stejný
fragment

Sekvenování genomu *H. influenzae*

Proč sonikace a ne restriktázy?

- **Po restriktázách by mohly zůstat mezery**

Další údaje

- **19 687 klonů**
- **28 643 záznamů o sekvenování**
- **4 339 záznamů kratších 400 bp – byly odstraněny**
- **analýza zbylých 24 304 záznamů trvala počítači 30 hodin**
- **získáno bylo 140 specifických contigů**

Metoda shotgun není vhodná pro sekvenování repetitivních sekvencí.

Ty se ale u bakterií příliš často nevyskytují.

Contigy

Tvorba série překrývajících se klonů DNA fragmentů

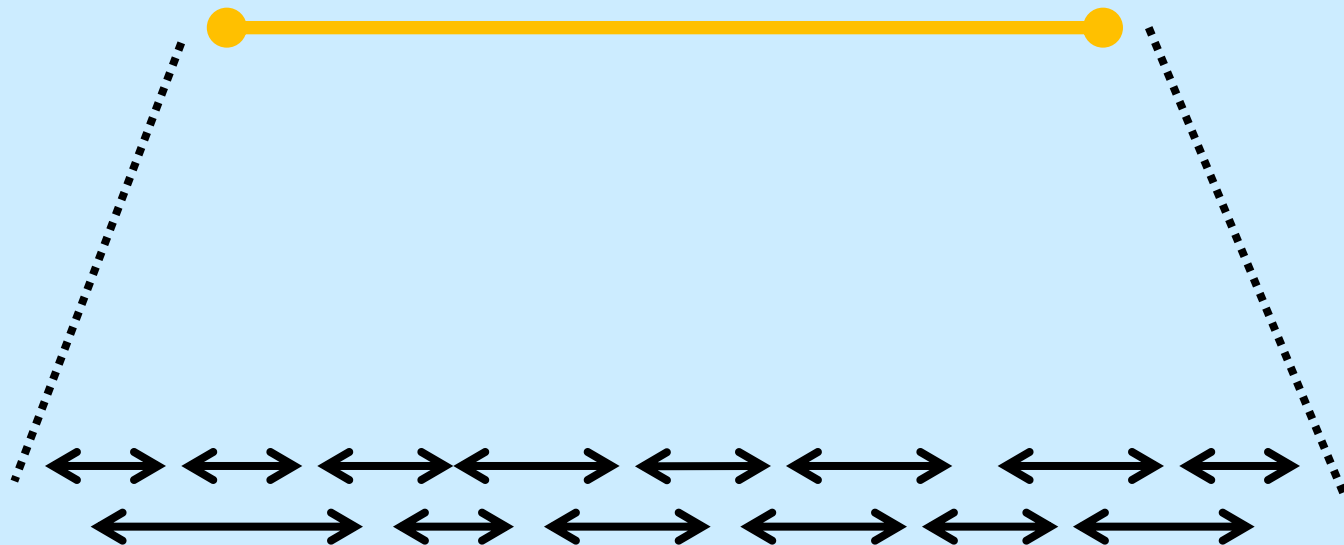
- **Je pracnější, trvá déle a stojí víc peněz**

Metoda vhodná i pro dlouhé sekvence s repeticemi

Sekvenování chromozómu III ***S. cerevisiae***

První eukaryotický chromozóm, 1992

**Contigy 29 klonů fragmentů o průměrné délce
10,8 kbp v kosmidech**

Jak na contigy?

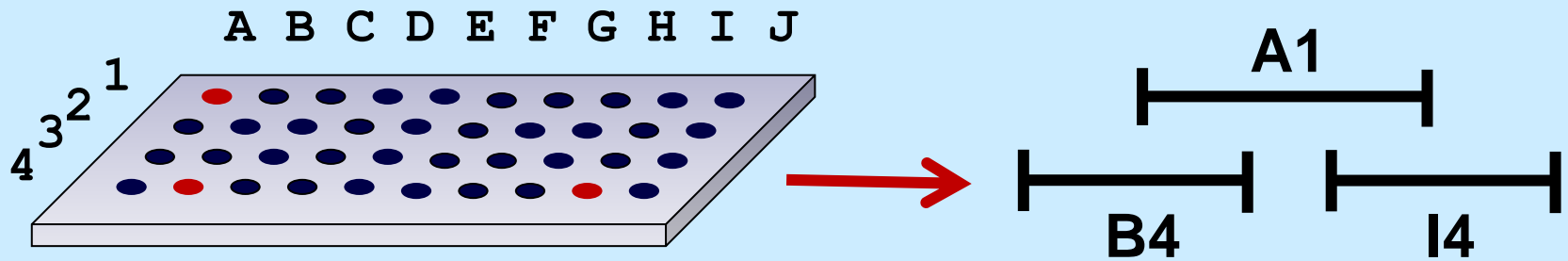
- 1) Procházení chromozómu (chromosome walking)**
- 2) Fingerprinting klonů (clone fingerprinting)**
- 3) PCR repetitivní DNA**
- 4) Analýza výskytu míst označené sekvence (sequence tagged site, STS)**

Procházení chromozómu

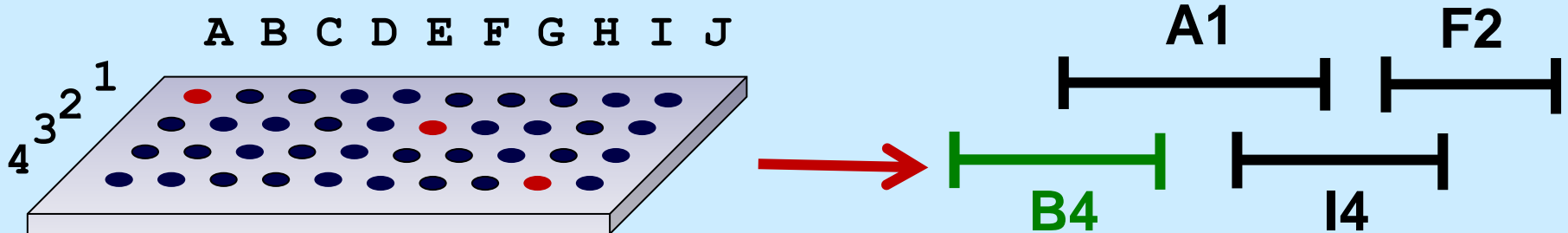
- 1) Z genomové knihovny je vybrán jeden klon**
- 2) Klon je naznačen a použit jako hybridizační sonda dalších klonů v knihovně**
- 3) Klony, které poskytují signál se překrývají s použitou sondou**
- 4) Nové klony jsou naznačeny a použity k dalšímu kolu hybridizace ...**

Příklad procházení chromozómu

Testování knihovny klonem A1

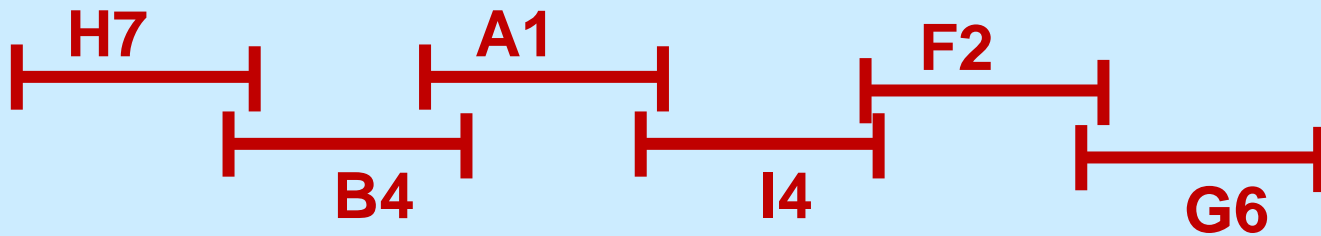
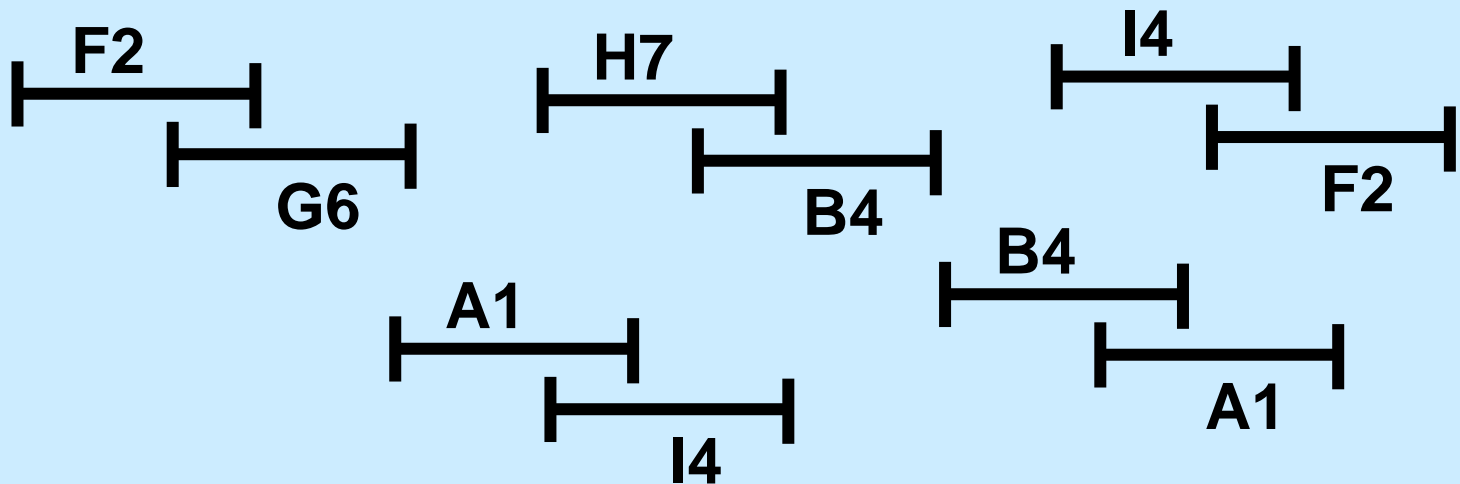

Testování knihovny klonem I4

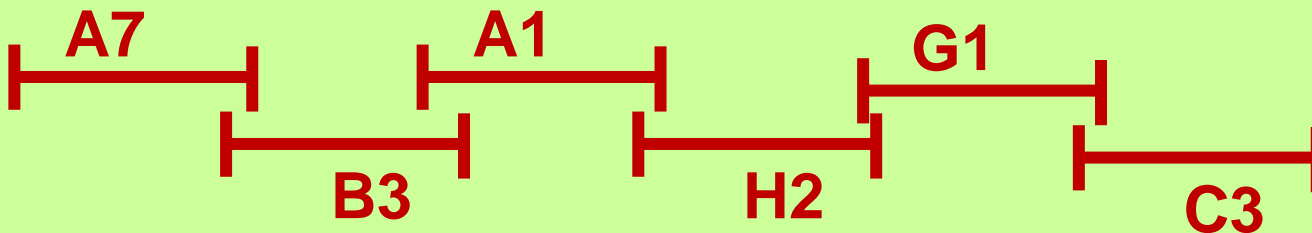
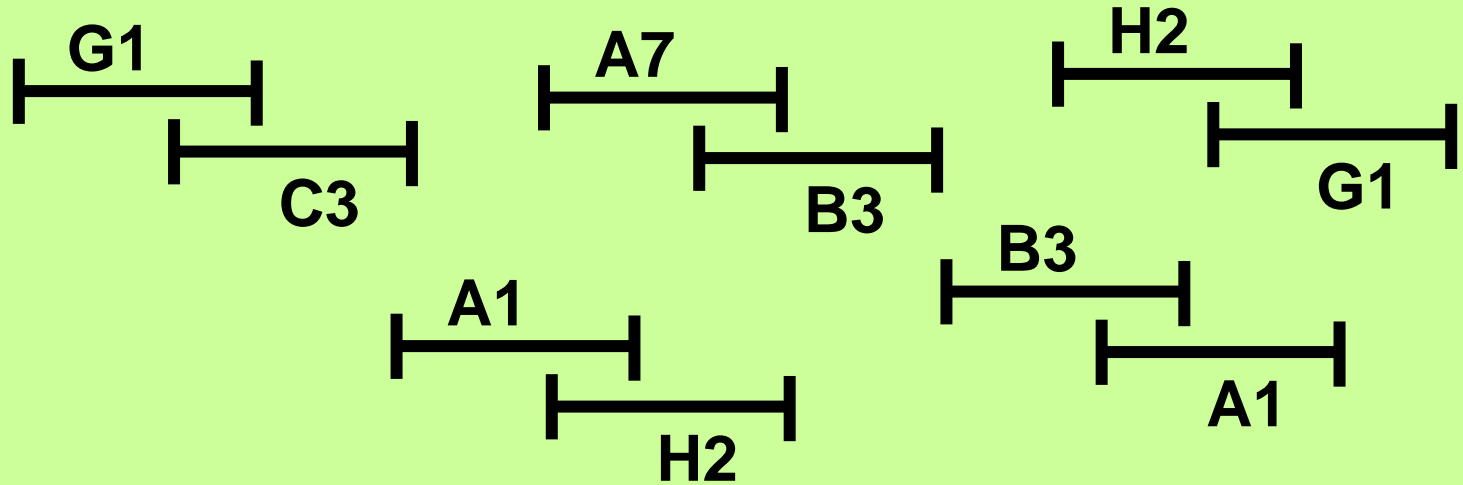

Fingerprinting klonů

- 1) Nezačíná se z jednoho místa
- 2) Vyhledávají se dvojice překrývajících se klonů

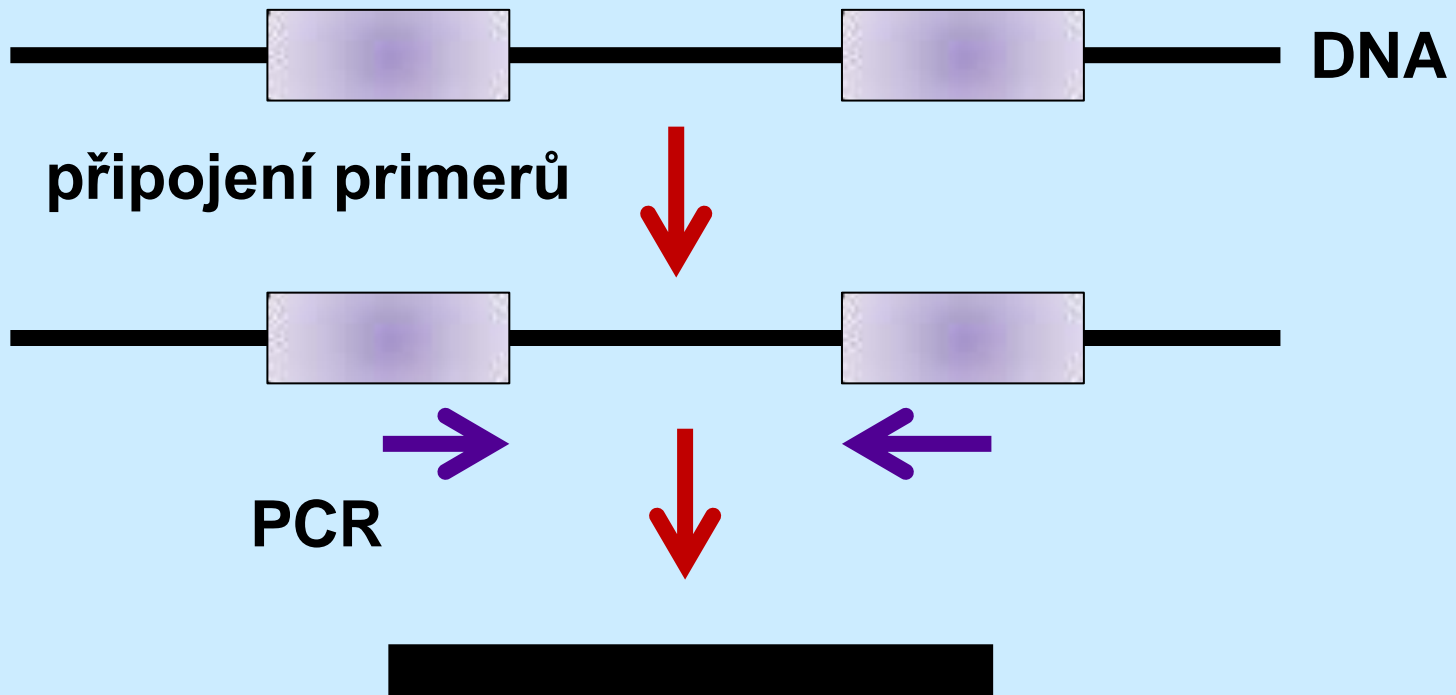
Sestavte kontig klonů z následujících překryvů

PCR repetitivní DNA

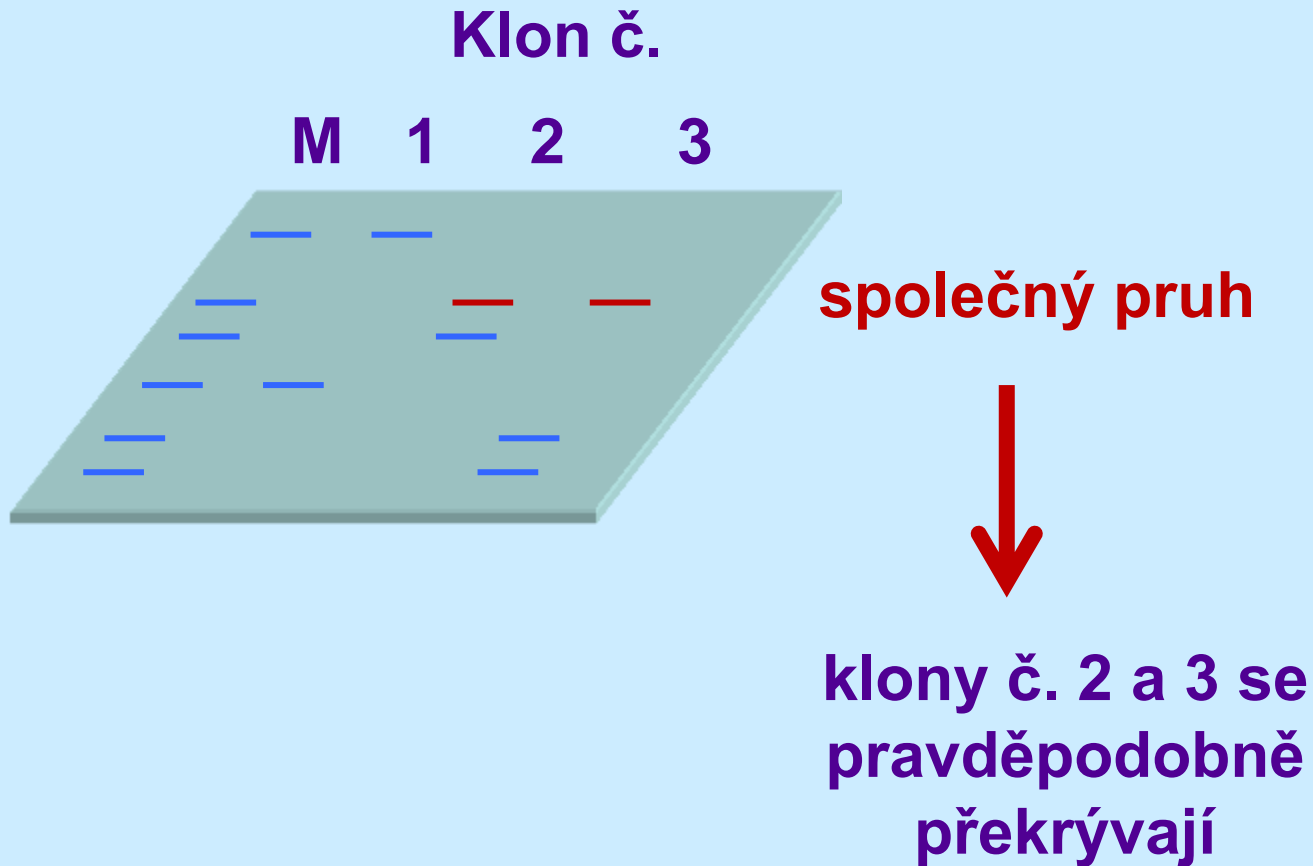
PCR z roztroušených repetitivních elementů
(interspersed repeat element PCR, IRE-PCR)

dvě identické repetice

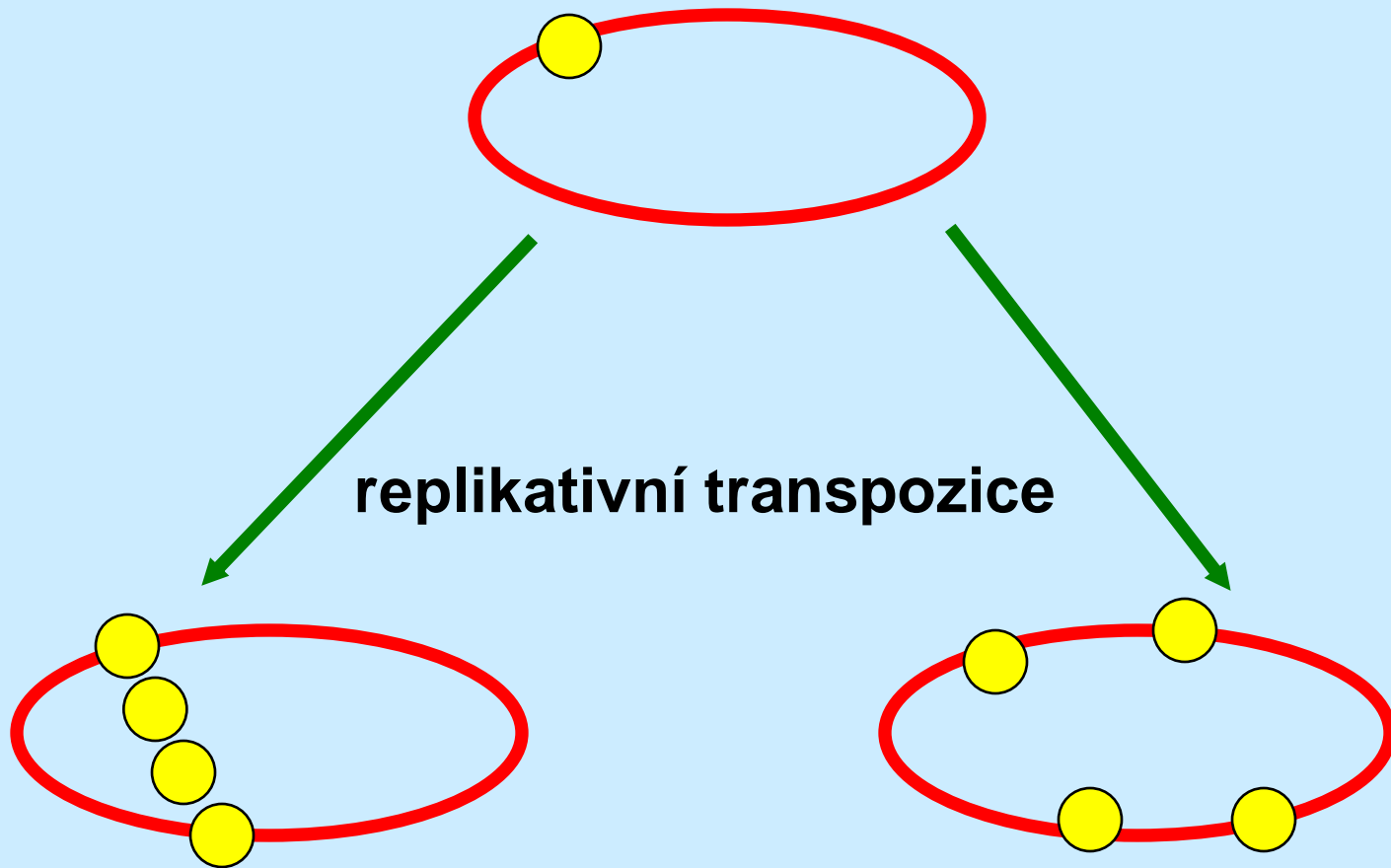
amplikon překrývající oblasti mezi sousedícími repeticemi

PCR repetitivní DNA - vyhodnocení

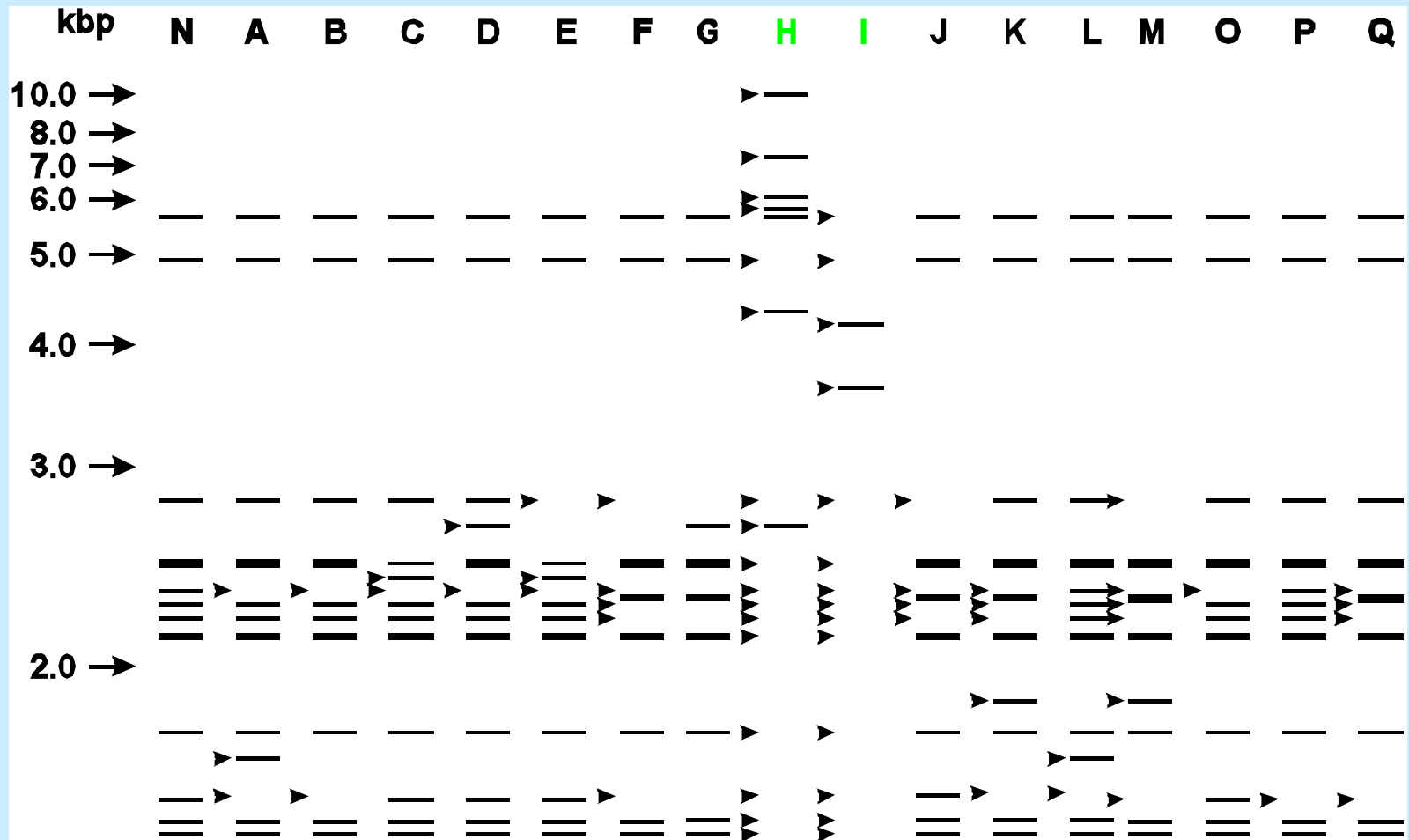

Mapování genomu mykobakterií s využitím inzerčních sekvencí

Inzerční sekvence jsou transponovatelné

Zopakujme si - IS901 RFLP profily pro studium epizootologie MAA

Jaké otázky jsme si položili

Do jakých míst se začleňuje IS901?

- **Identifikovali jsme celkem 16 lokusů**

Kde jsou fragmenty těchto lokusů umístěny na RFLP mapě po štěpení *PvuII*?

- **Mapovali jsme u 25 různých izolátů *MAA* lokusů**

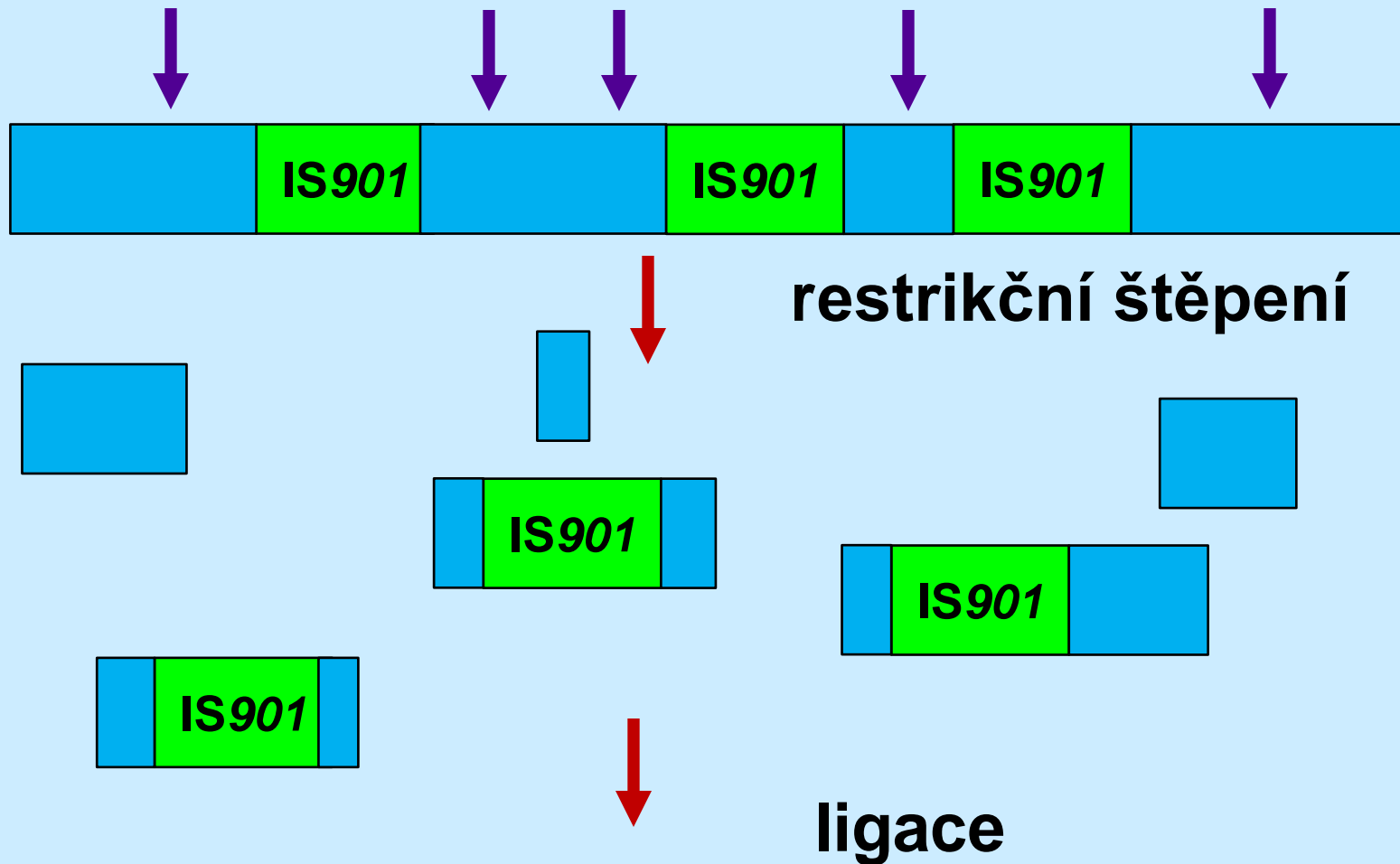
Souvisí nějak inzerce IS901 s fyziologickými vlastnostmi příslušných kmenů *MAA*?

- **Inzerce IS901 do genu *katE* – kataláza**
- **Rezistence k izonikotinhydrazidu**

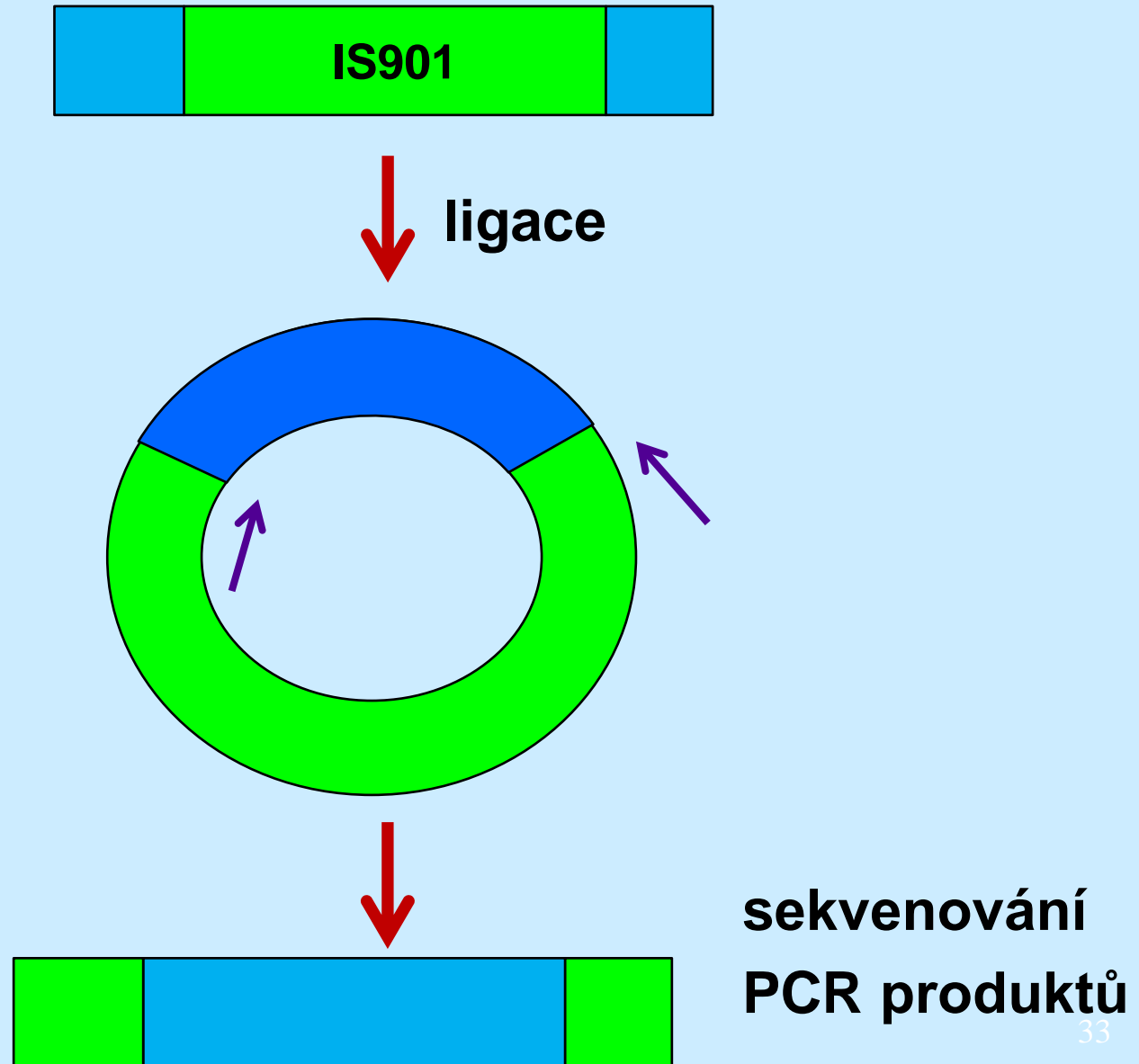
Jak jsme mapovali pozice IS901?

- **Metoda tzv. inverzní PCR**
- ***Metoda tzv. anchor PCR* – velmi podobná PCR repetitivní DNA**

Průběh inverzní PCR pro IS901

Průběh inverzní PCR pro IS901

Anchor PCR

Anchor primer

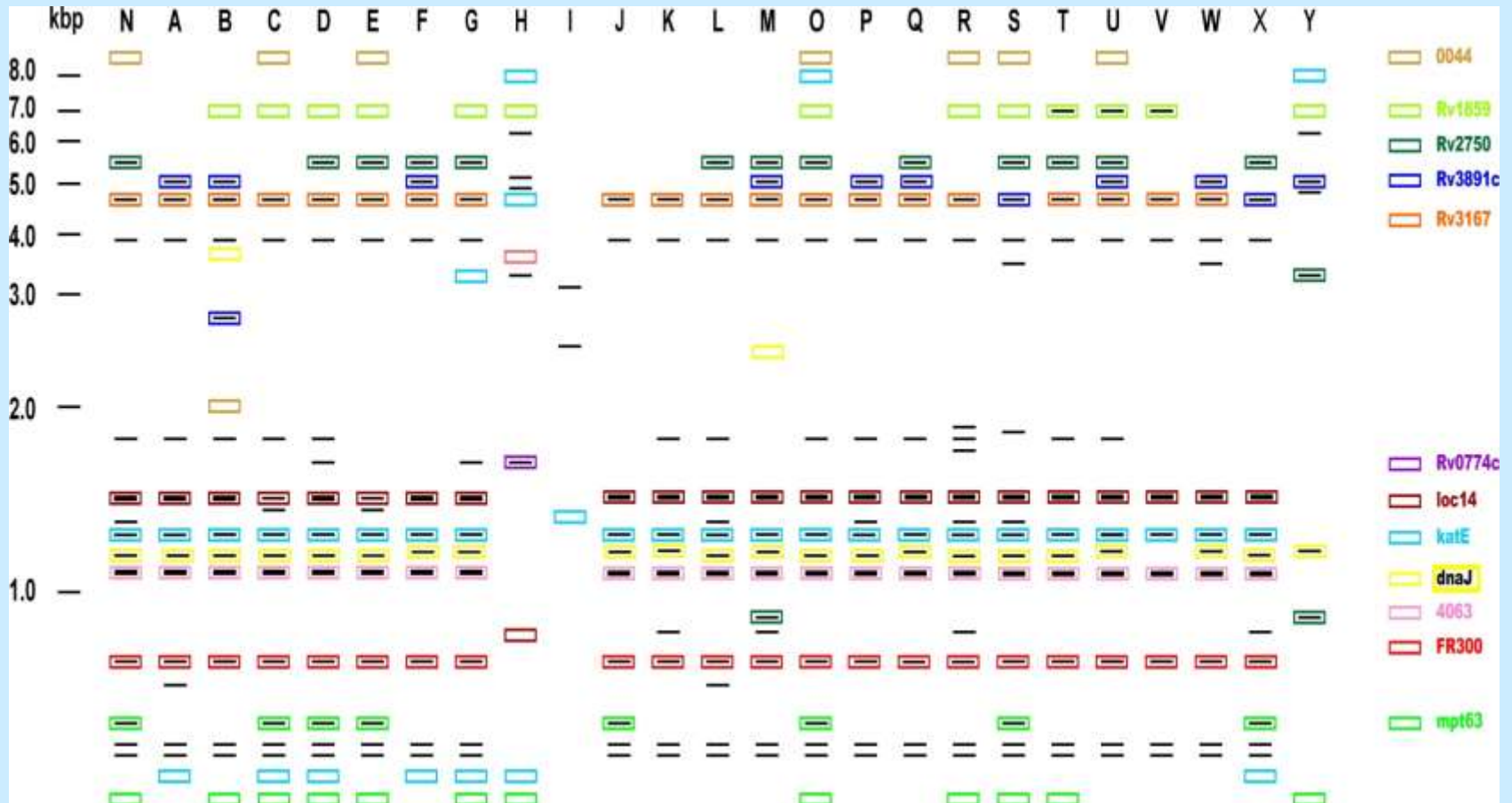
Nahodilý
primer

PCR

sekvenování

Výsledná fyzikální mapa pozic IS901

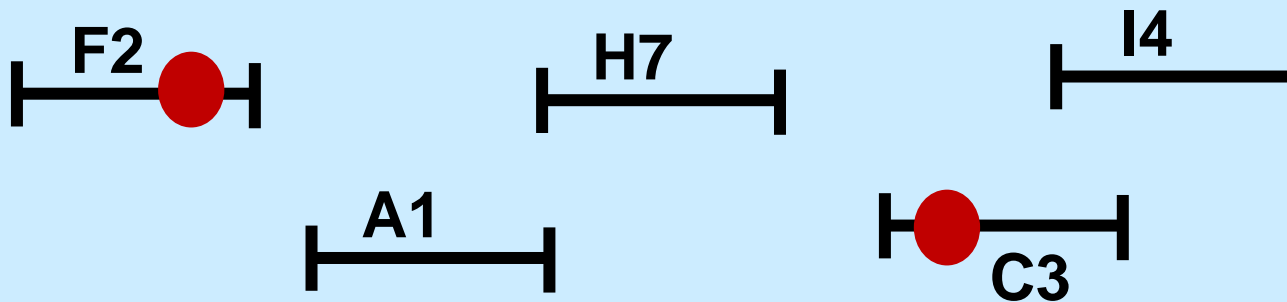

Analýza výskytu míst označené sekvence

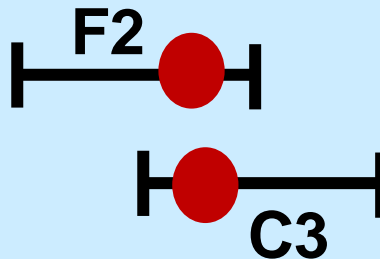
sequence tagged site, STS

- **vyhledávání párů klonů, které obsahují sekvenci DNA, která se v daném genomu vyskytuje jen 1x**
- **takové klony se zákonitě musí překrývat**
- **často jde o gen, jehož sekvence už je známa**
- **lze navrhnout specifické primery a získat specifickou sondu**
- **sondou „vyšetříme“ genomovou knihovnu**

Jak to vypadá při STS?

**klony F2 a C3 se
musí překrývat**

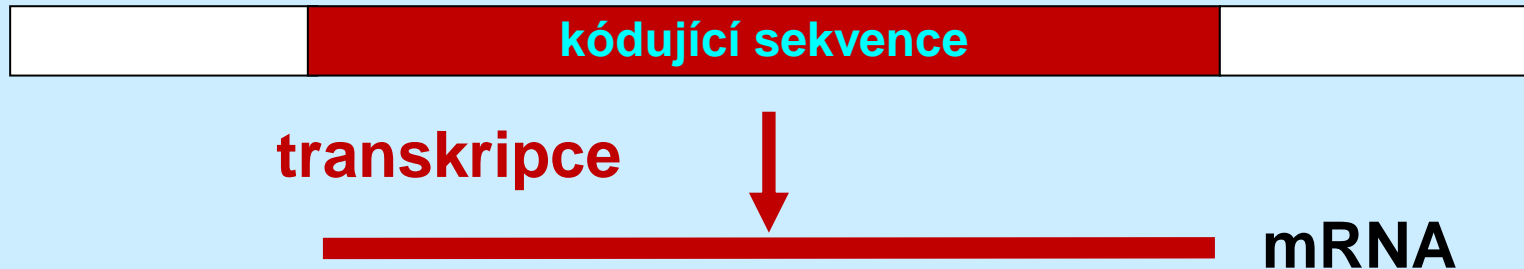
Studium genové exprese a funkce genů

**Pro lepší pochopení si zopakujte
fáze genové exprese ze základní
přednášky z molekulární biologie**

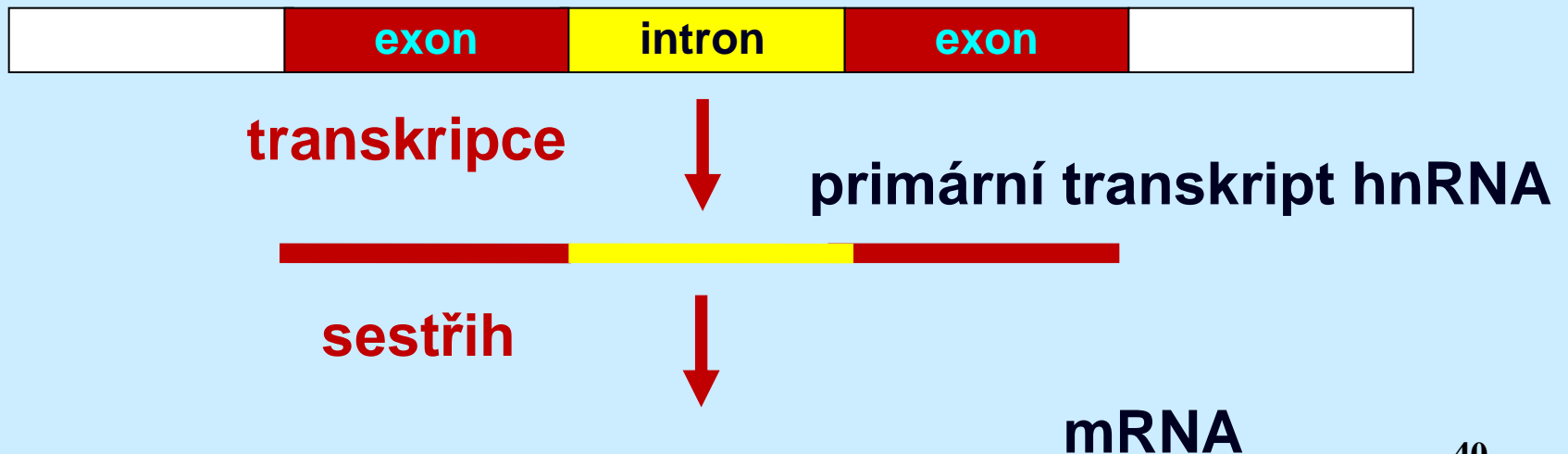

Geny jednoduché a složené

Gen jednoduchý - prokaryota

Gen složný - eukaryota

**Vedle transkriptů strukturních genů
existují také transkripty**

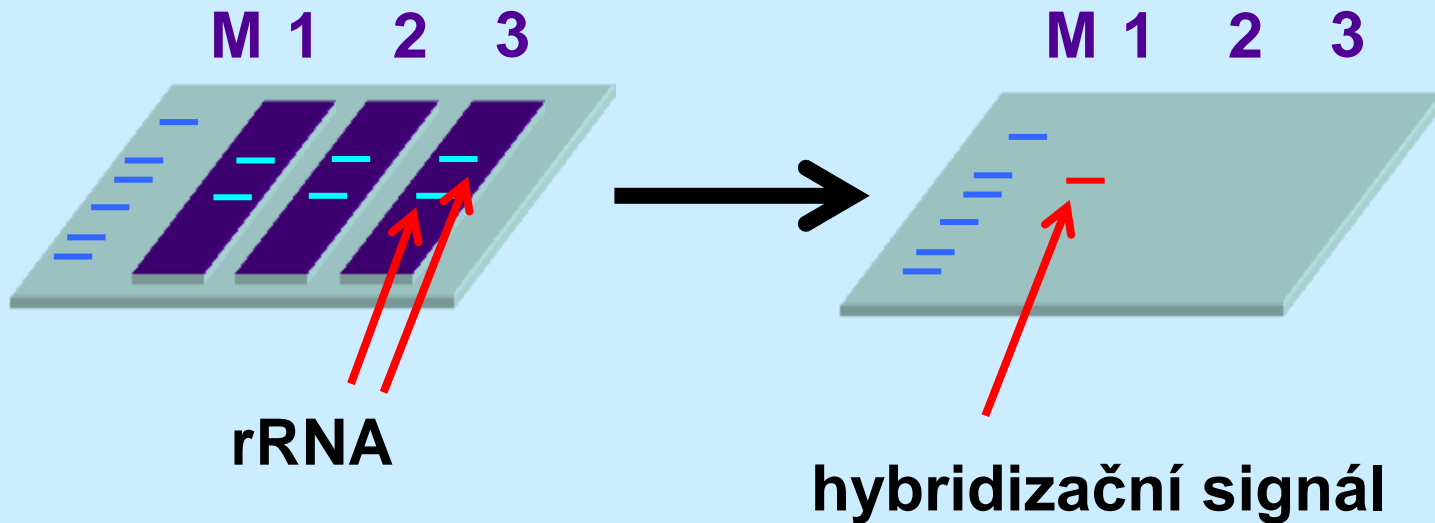
- **Genů pro rRNA**
- **Genů pro tRNA**
- **Genů regulačních**

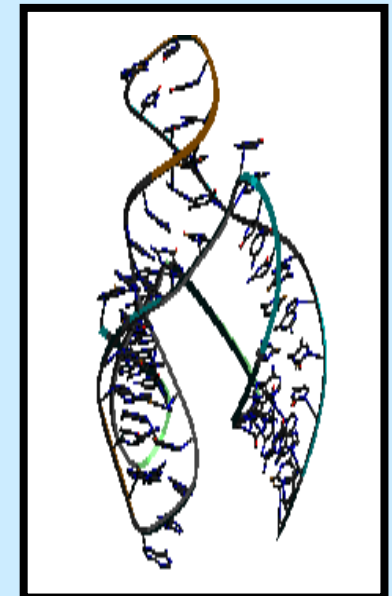
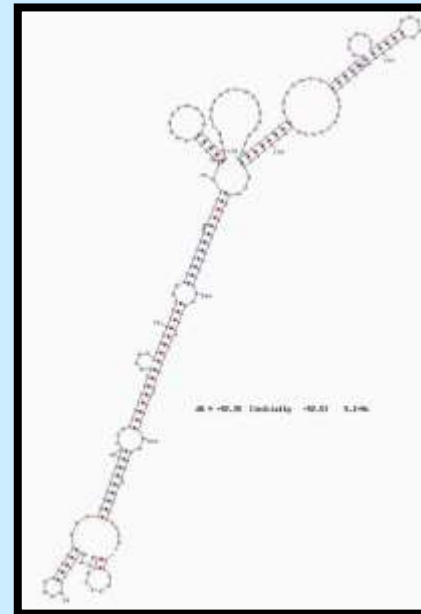
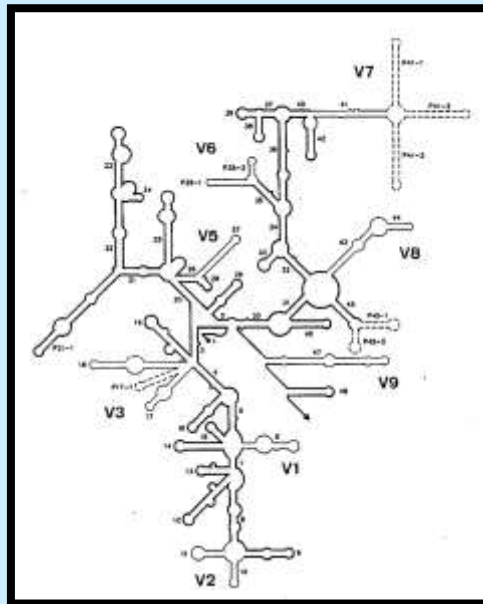
Detekce transkriptů – Northern blotting

Umožňuje stanovit přítomnost a délku transkriptu

denaturační
elektroforéza

Dejte si pozor na to, aby gel byl opravdu denaturující, jinak se transkripty pohybují v nativním a jinak v denaturovaném stavu

A když už máme konkrétní transkript?

- Převést zpětnou transkripcí do cDNA
- Sekvenovat

- 1) Zopakujte si metody zpětné transkripce
- 2) Kterou z metod nemůžeme použít a proč?

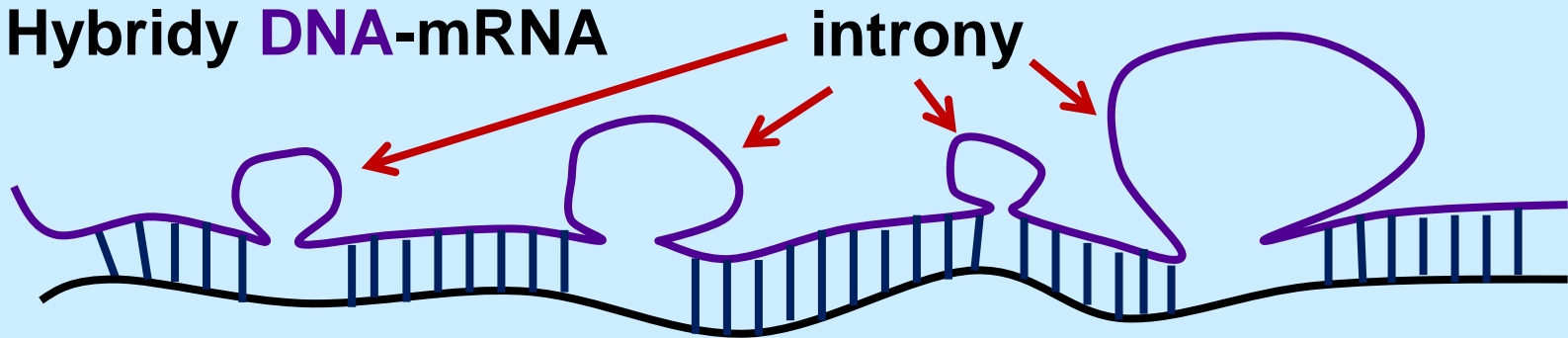
Nelze použít nahodilé hexanukleotidy, protože sekvence transkriptu by nebyla celá

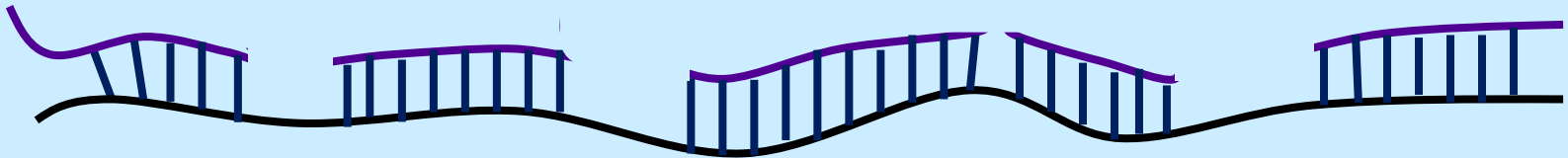
Hybridizace mezi genem a RNA

Stanovení exonů a intronů

Hybridy DNA-mRNA

Opracování S1 nukleázou

Degradace alkáliemi

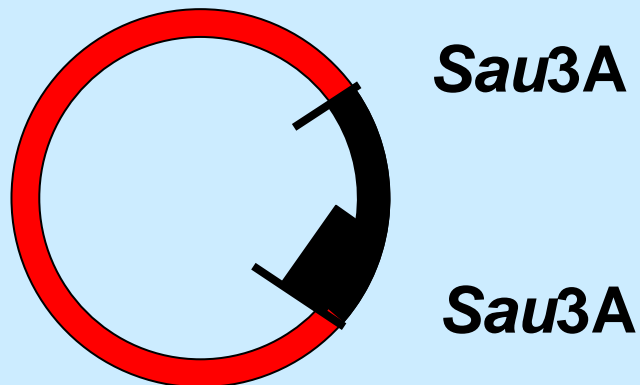
Mapování S1 nukleázou

Určení počátku a konce transkriptů

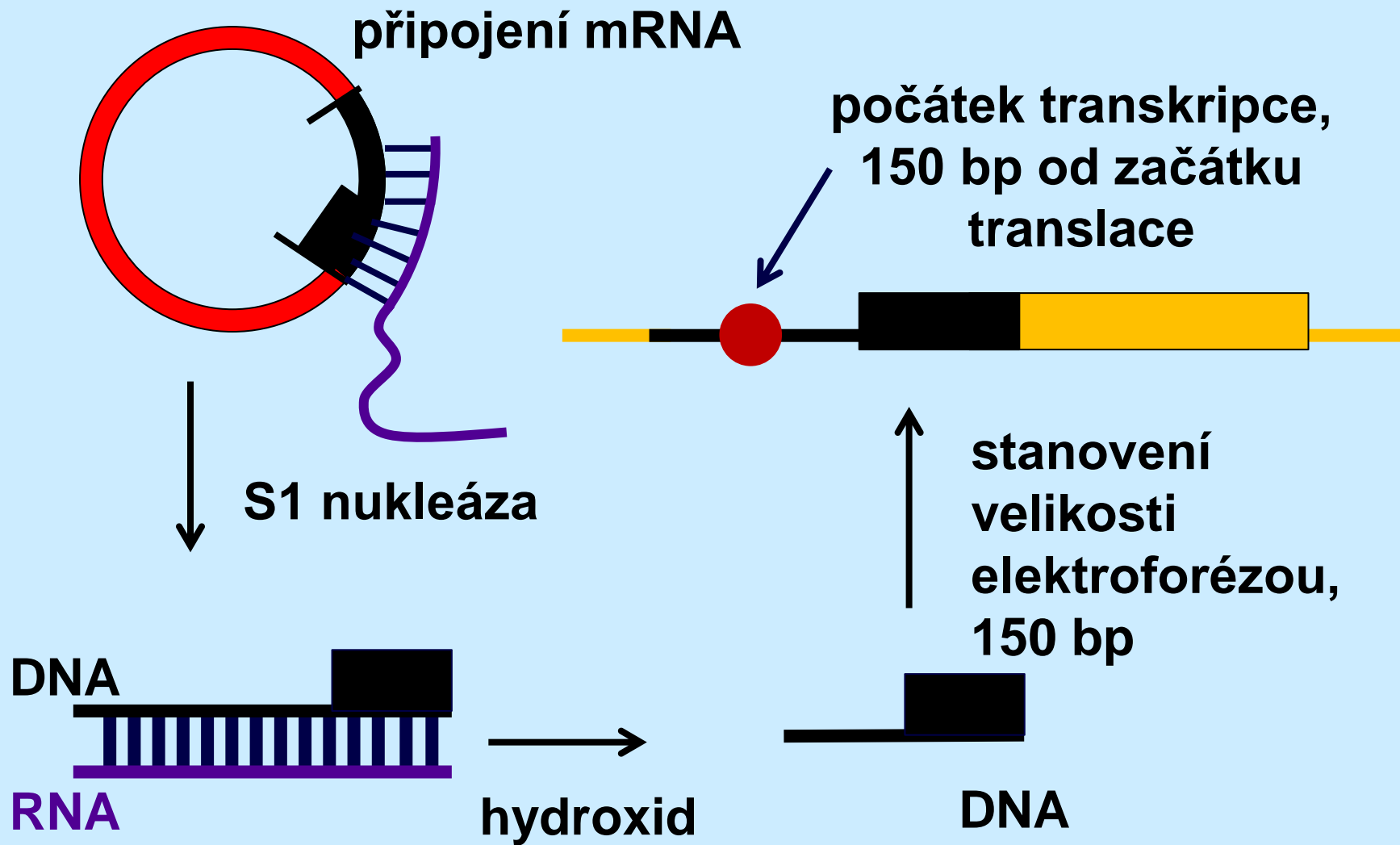
fragment *Sau3A*, 400bp

klonování do M13 a
příprava ssDNA

Mapování S1 nukleázou

Mapování S1 nukleázou

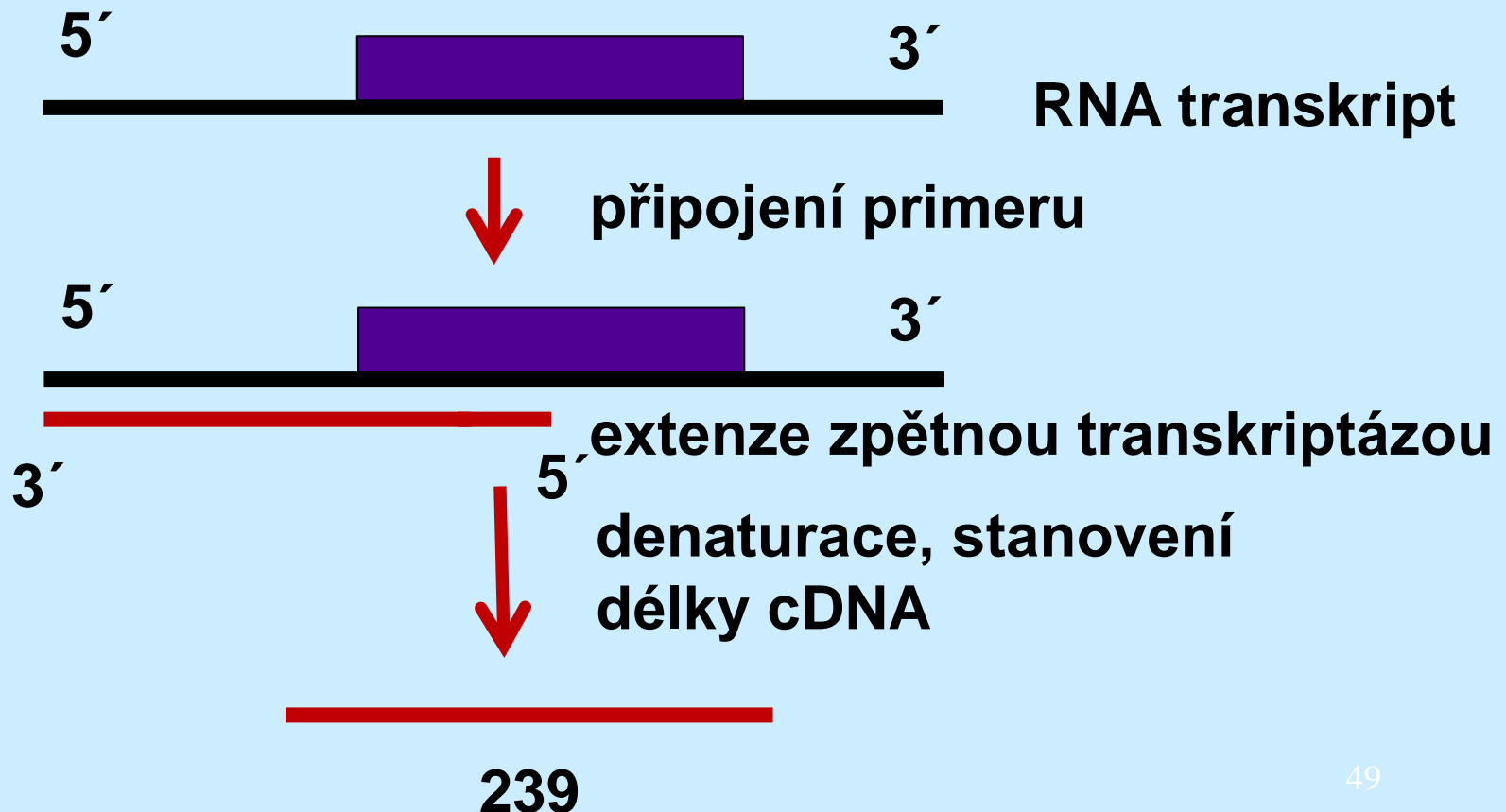
Stejnou strategii lze použít k

- **Mapování 5'-konců**
- **Mapování 3'-konců**
- **Mapování rozhraní intron-exon**

Prodloužení primeru

Slouží jen k mapování 5'- konců transkriptů

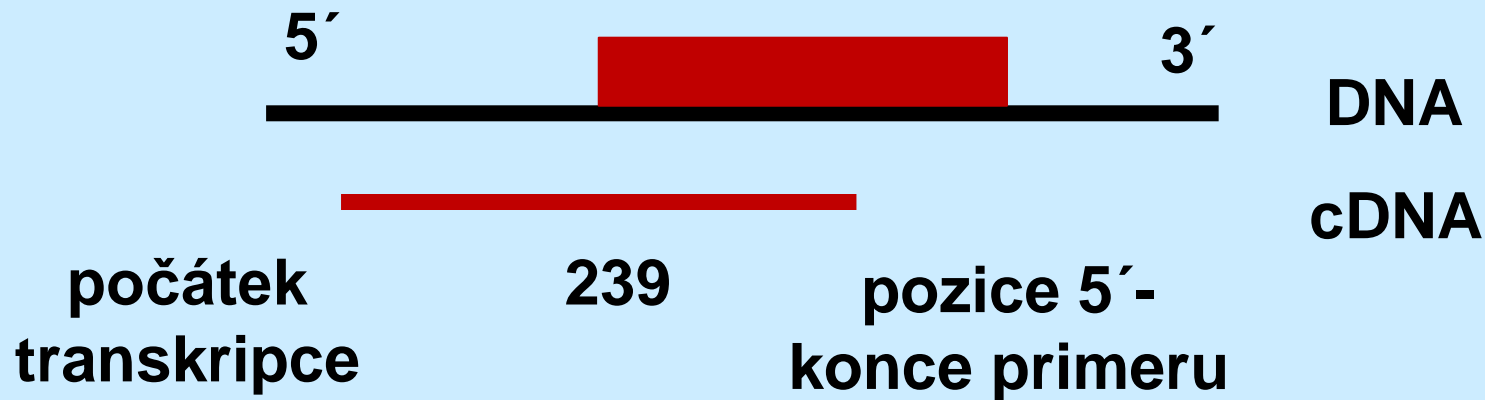
- Musíme znát alespoň část sekvence transkriptu

Prodloužení primeru

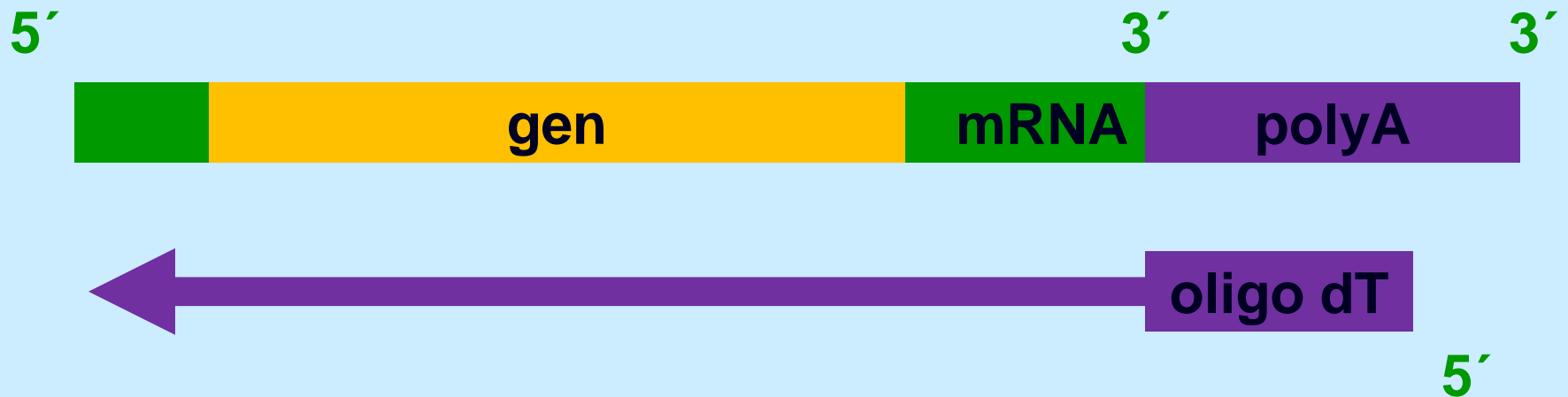
Porovnání délky výsledné cDNA s kódující částí DNA získáme informace o poloze transkriptu

- 3'-konec nově syntetizované cDNA odpovídá 5'-konci transkriptu (počátku transkripce)

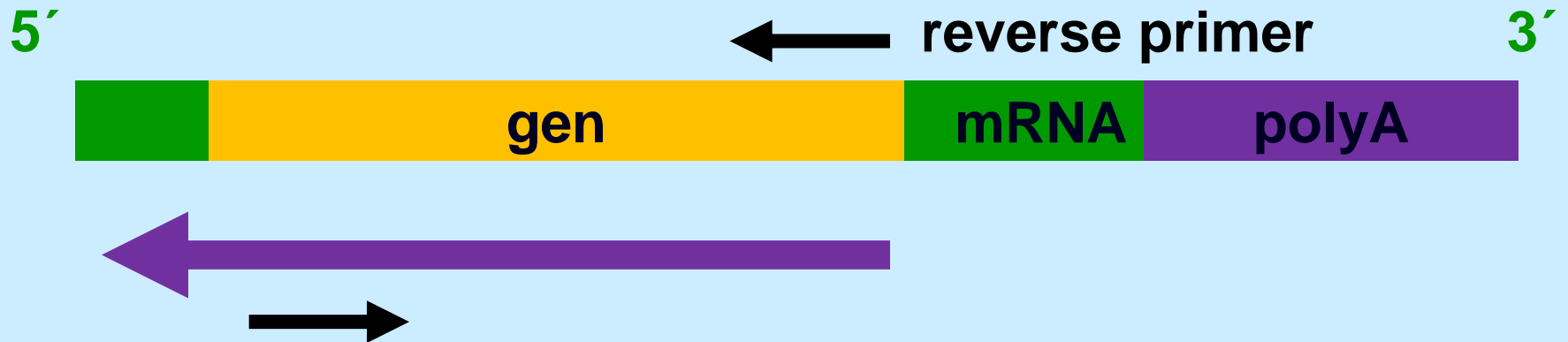
Metoda RT-PCR

- Standardní procedura RT-PCR kopíruje vnitřní oblast molekuly RNA
- Neposkytuje informace o koncích molekuly RNA

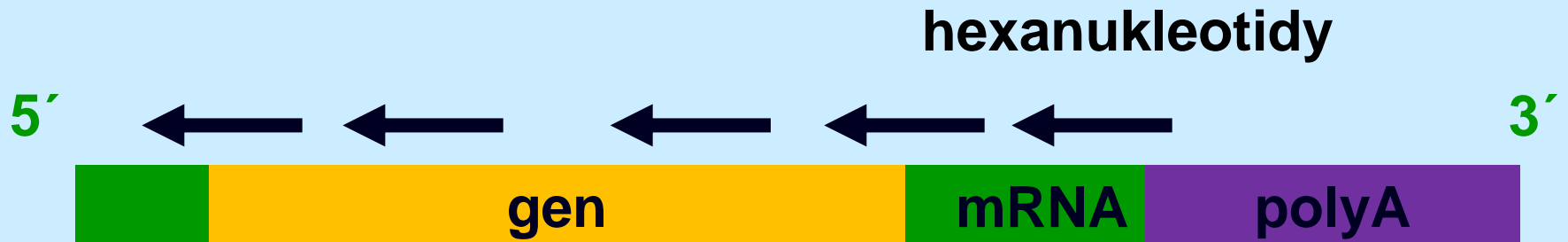
Metoda RT-PCR

- Standardní procedura RT-PCR kopíruje vnitřní oblast molekuly RNA
- Neposkytuje informace o koncích molekuly RNA

Metoda RT-PCR

- Standardní procedura RT-PCR kopíruje vnitřní oblast molekuly RNA
- Neposkytuje informace o koncích molekuly RNA

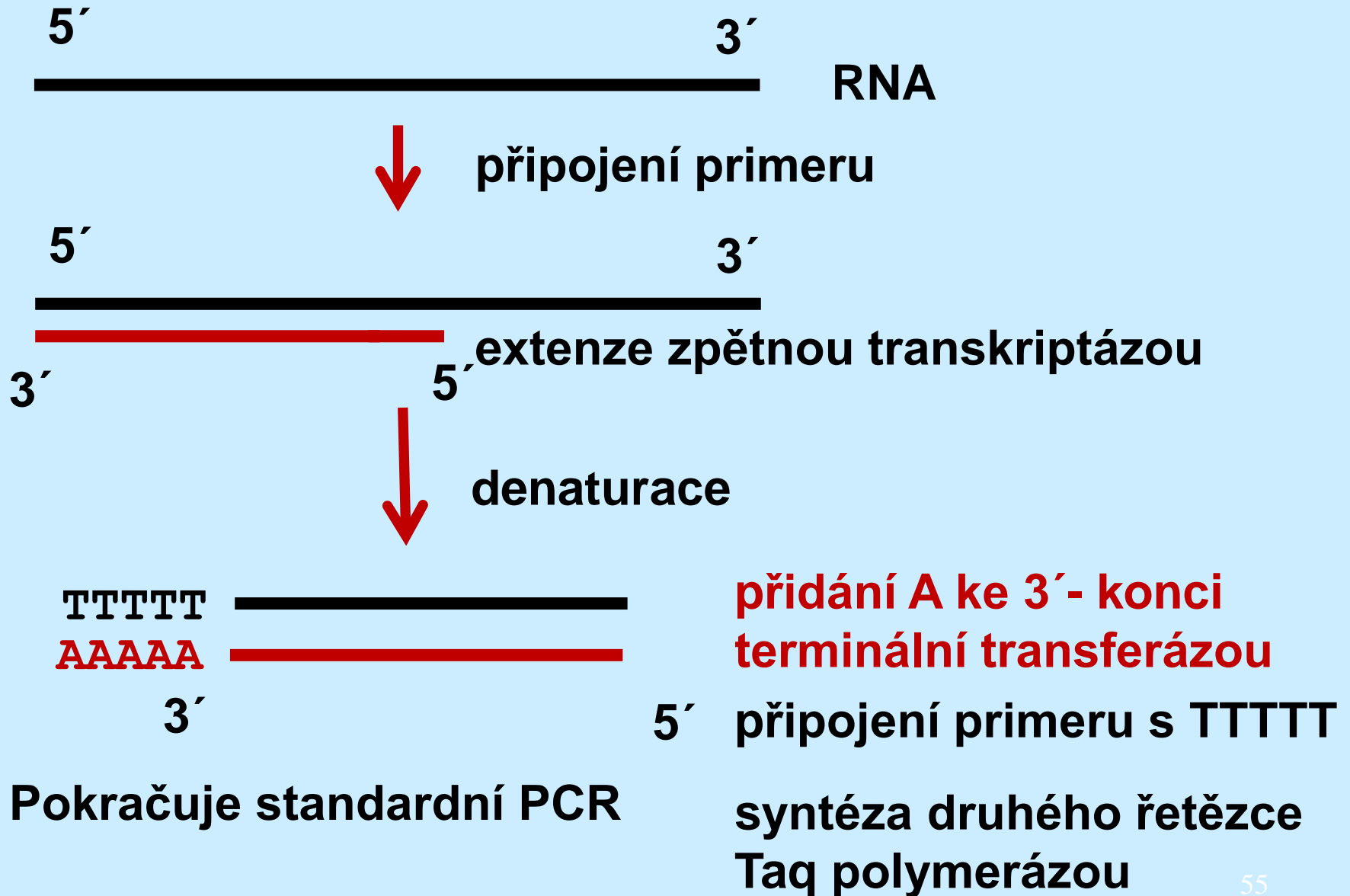

RACE

rapid amplification of cDNA ends

- **umožňuje identifikovat 3' - i 5' - konce RNA molekul**
- **má mnoho variant**

5' - RACE

RACE

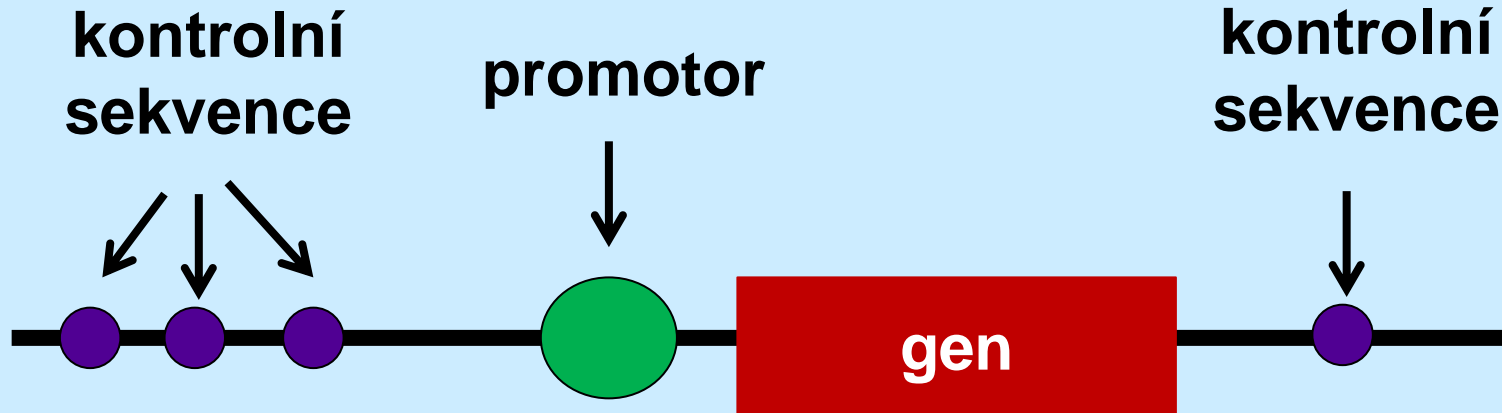
rapid amplification of cDNA ends

- **umožňuje identifikovat 3' - i 5' - konce RNA molekul**
- **má mnoho variant**

Sekvenováním produktu PCR získáme znalost přesného počátku transkripce

Studium regulace genové exprese

Obecné schéma regulačních míst

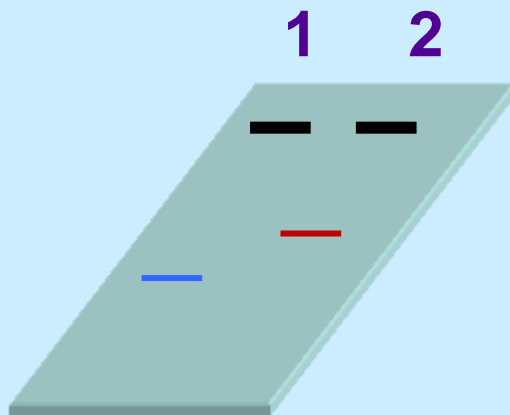
Na regulační místa se váží regulační proteiny

Hledání vazebných míst pro proteiny

- **Gelová retardace komplexů DNA-protein**
- **Footprinting pomocí DNázy I**
- **Test modifikované interference**
- **Deleční analýza**

Gelová retardace komplexů DNA-protein

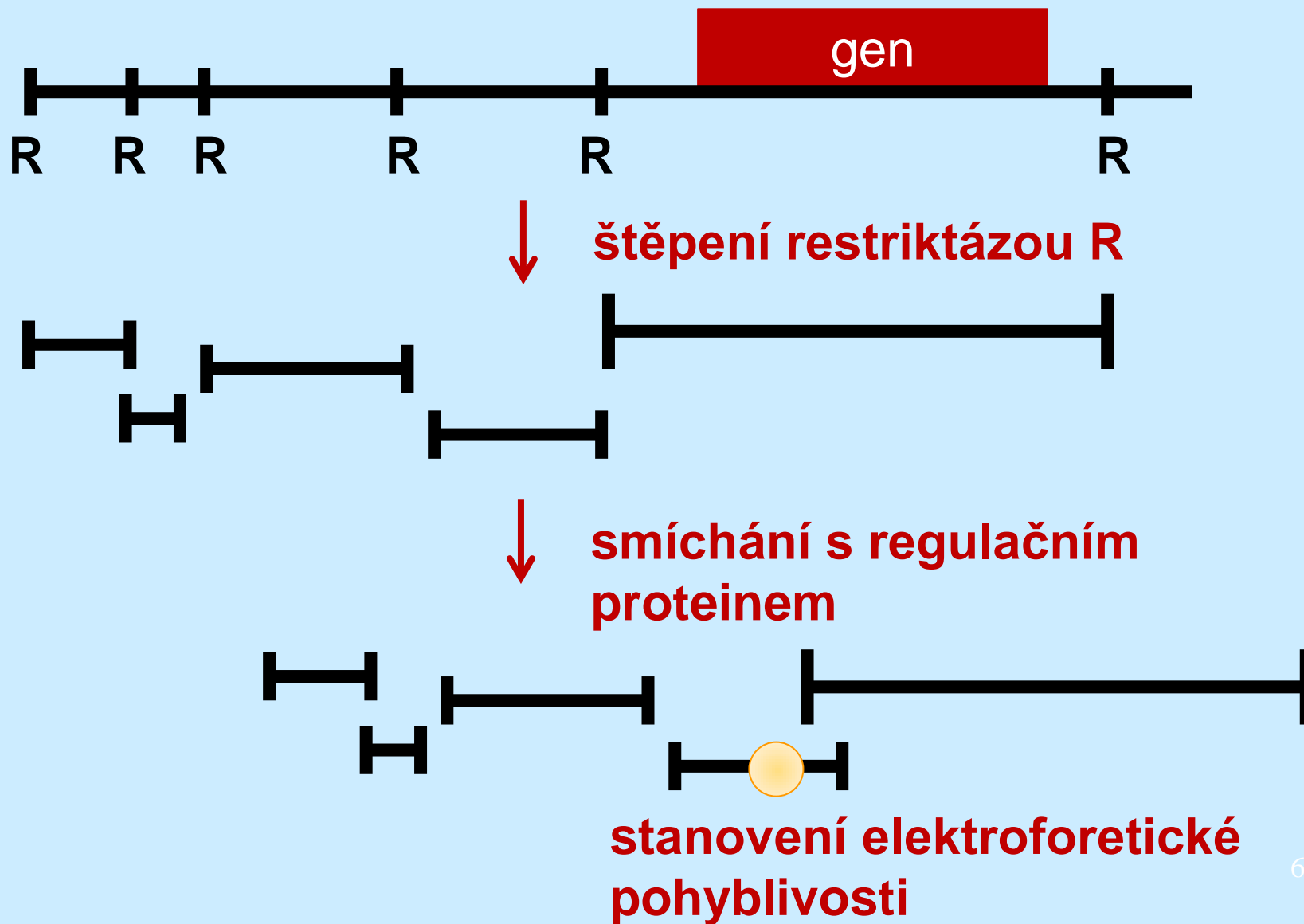
Protein vázaný na DNA fragment snižuje pohyblivost fragmentu na gelové elektroforéze

1 – pouze DNA fragment

2 – DNA fragment s navázaným proteinem

Provedení gelové retardace

... následuje

- Příslušný fragment DNA je lokalizován na restrikční mapě
- Je stanovena nukleotidová sekvence

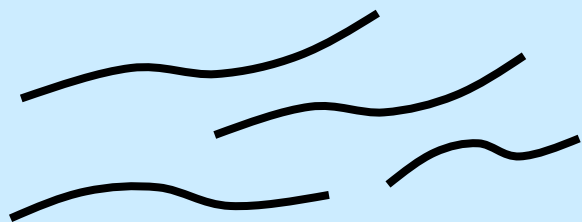
Protože jsou vazebná místa většinou krátká (kolem 10 bp), není tento způsob mapování dost přesný

Footprinting pomocí DNázy I

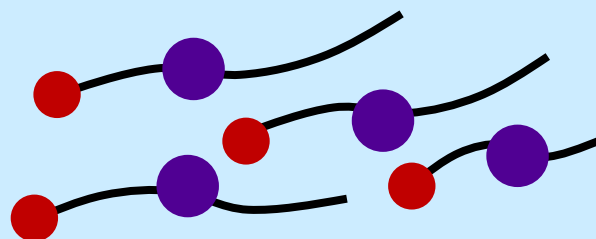
- **Umožňuje stanovit umístění řídicí oblasti v rámci restričního fragmentu identifikovaného gelovou retardací**
- **Využívá skutečnosti, že je sekvence DNA vázající se k proteinu chráněna před účinkem DNázy I**

Provedení footprintingu I

fragmenty DNA

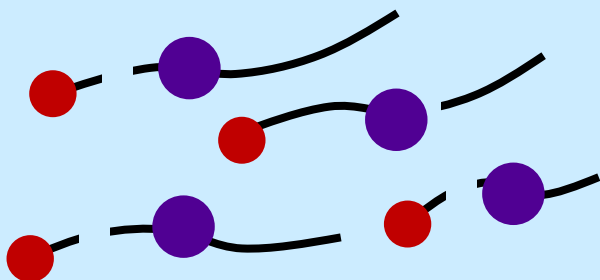

koncové značení +
regulační protein

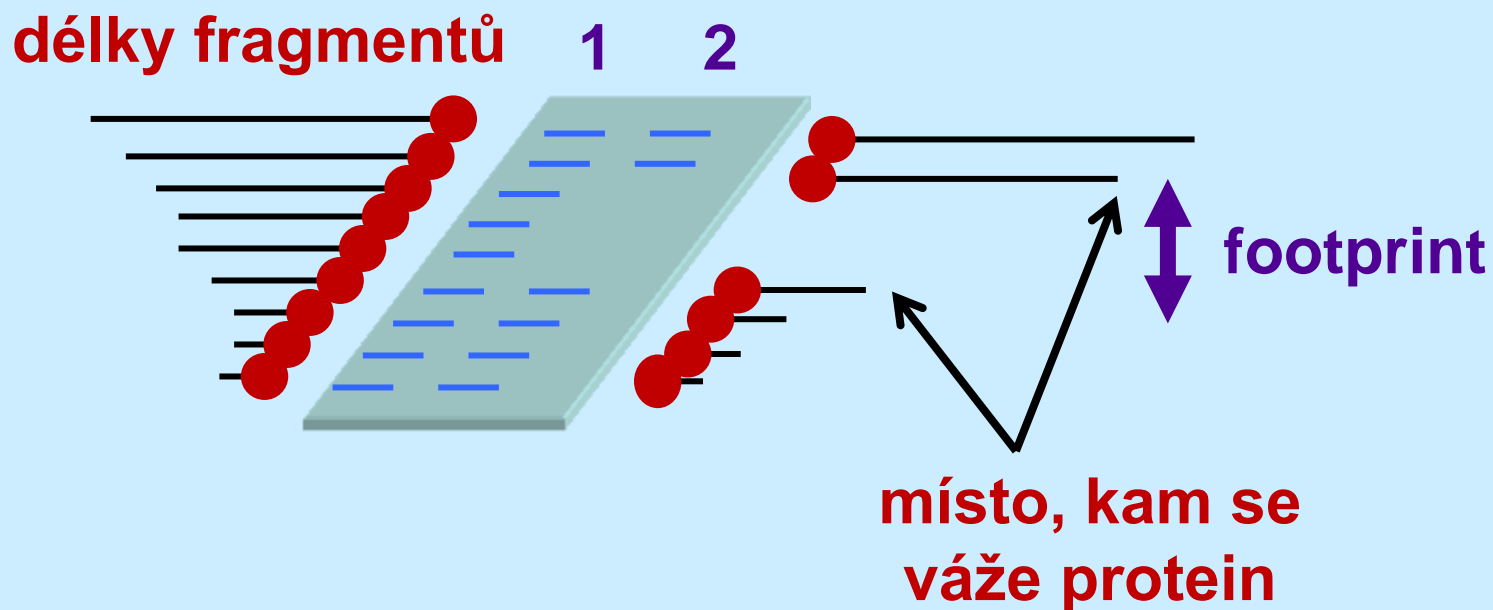
štěpení DNázou I

štěpí se kterákoli vazba, která
není chráněna proteinem

Provedení footprintingu II

Odstranění proteinu, gelová elektroforéza (PAGE) a detekce značených fragmentů

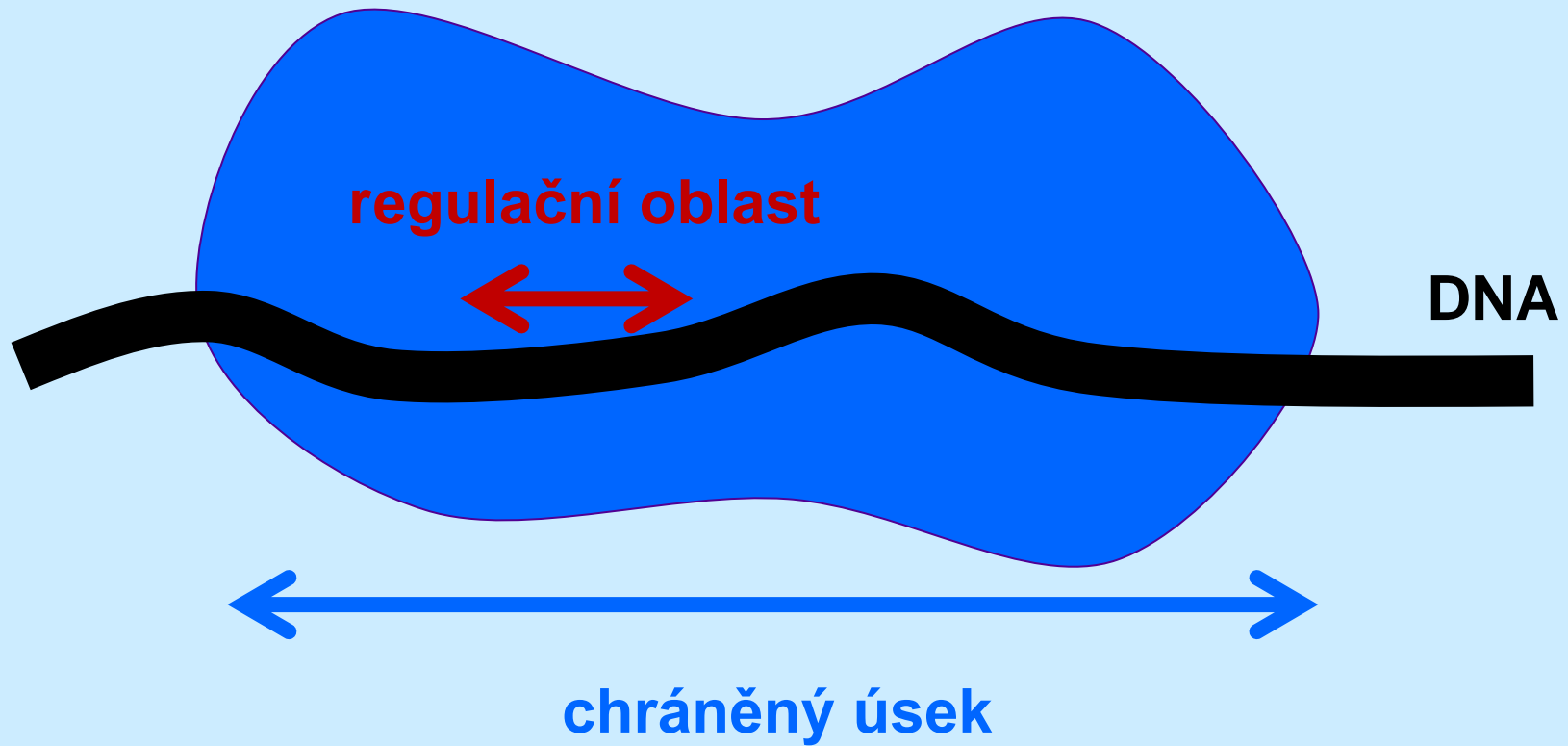

1 = kontrola, žádný navázaný protein

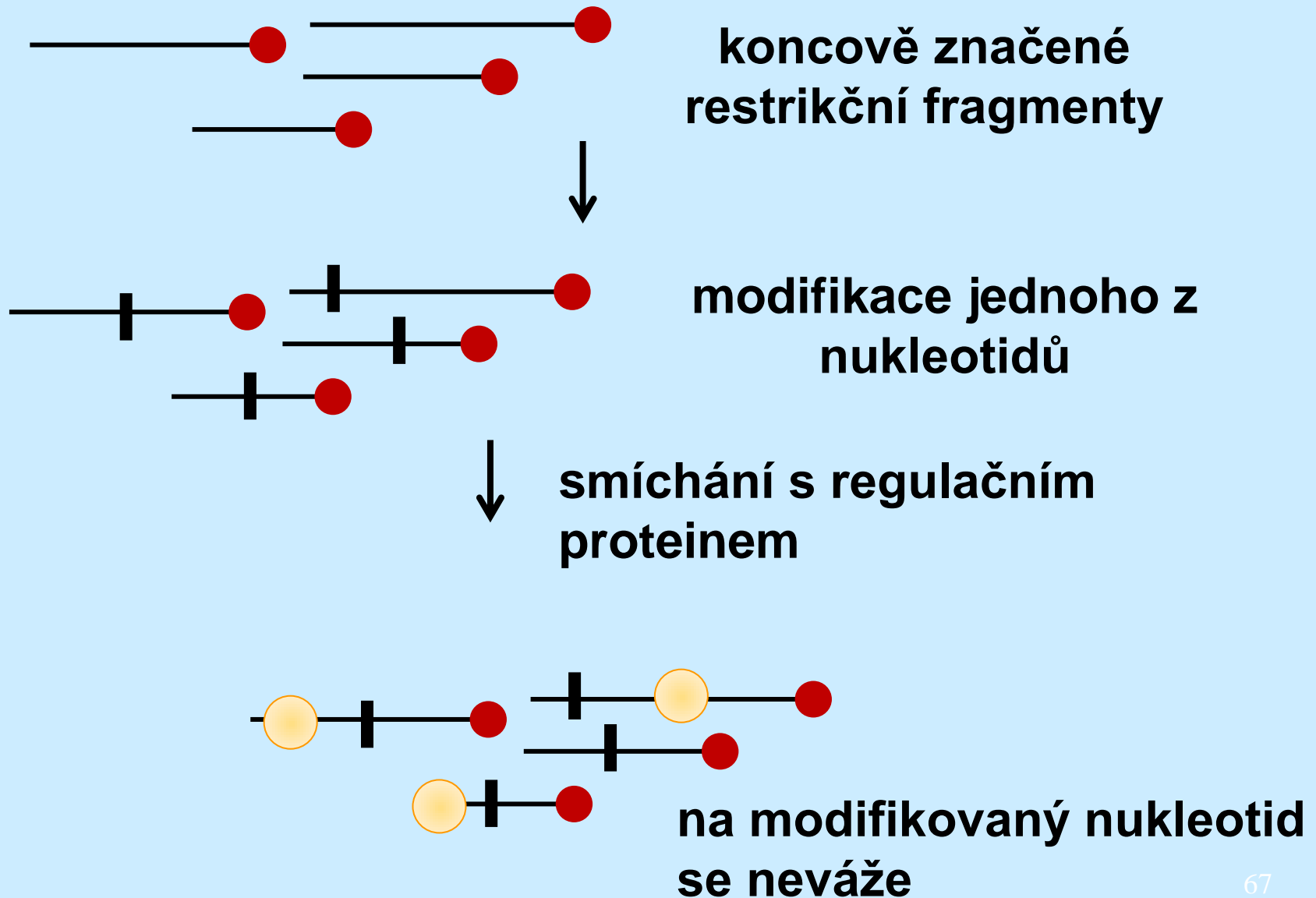
2 = testovaná DNA + navázaný protein

Test modifikované interference

Vazebný protein chrání větší úsek DNA než jenom přesně ty nukleotidy, které jsou regulační oblastí

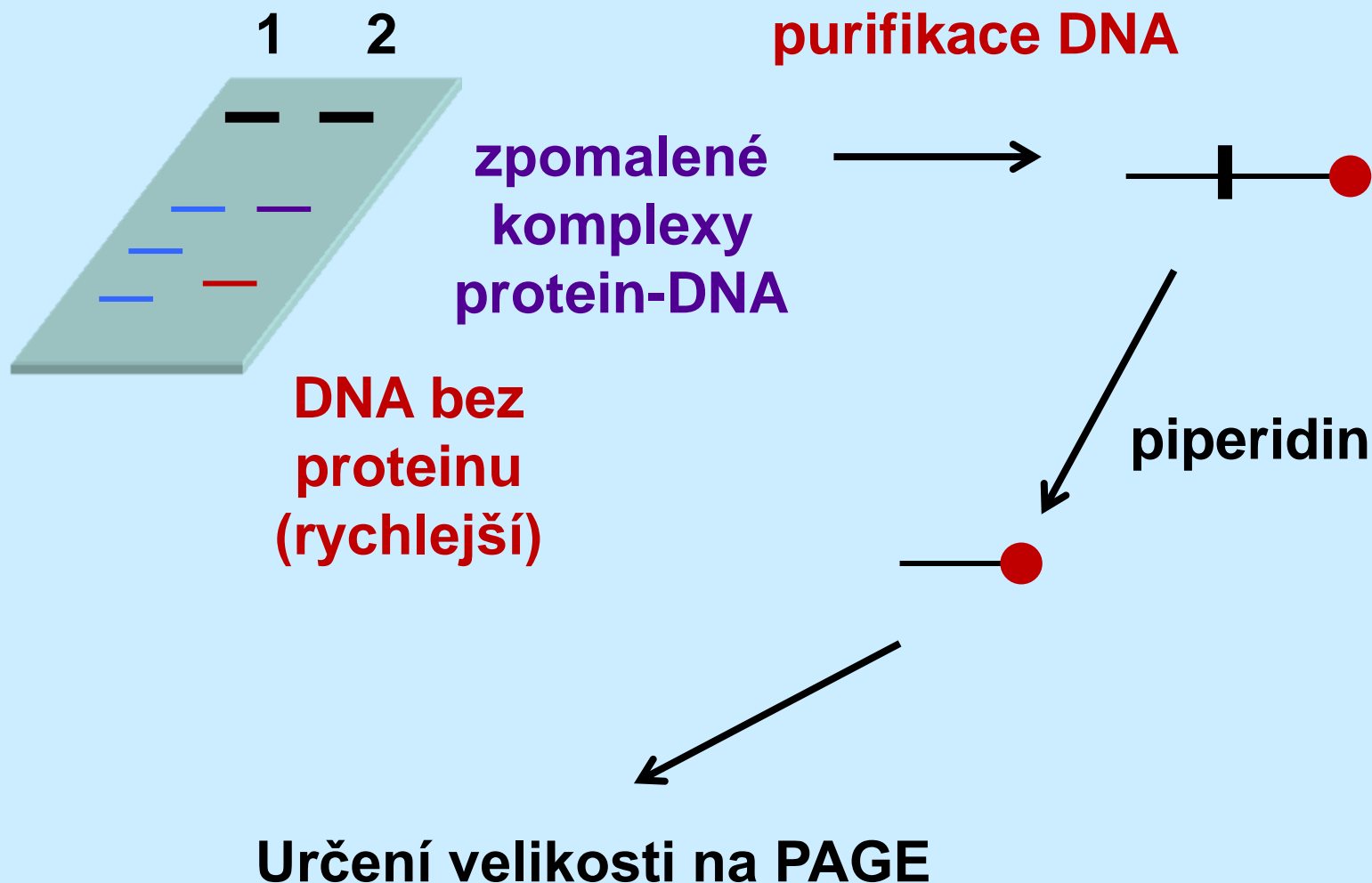

Test modifikované interference I

Test modifikované interference II

Následuje dělení fragmentů na gelové elektroforéze

A tím zjistím, kde přesně v regulační oblasti leží jeden z nukleotidů

A to všechno zopakuješ pro každý ze 4 nukleotidů zvlášť a výsledné regulační místo poskládáš

Jak vypadá regulační místo tryptofanového operonu *Klebsiella aerogenes* jestliže jste na PAGE získali fragmenty o následujících velikostech ?

Blokace A = 105, 106, 111, 113, 116 a 117 bp

Blokace G = 107, 115 a 118 bp

Blokace C = 110 a 112 bp

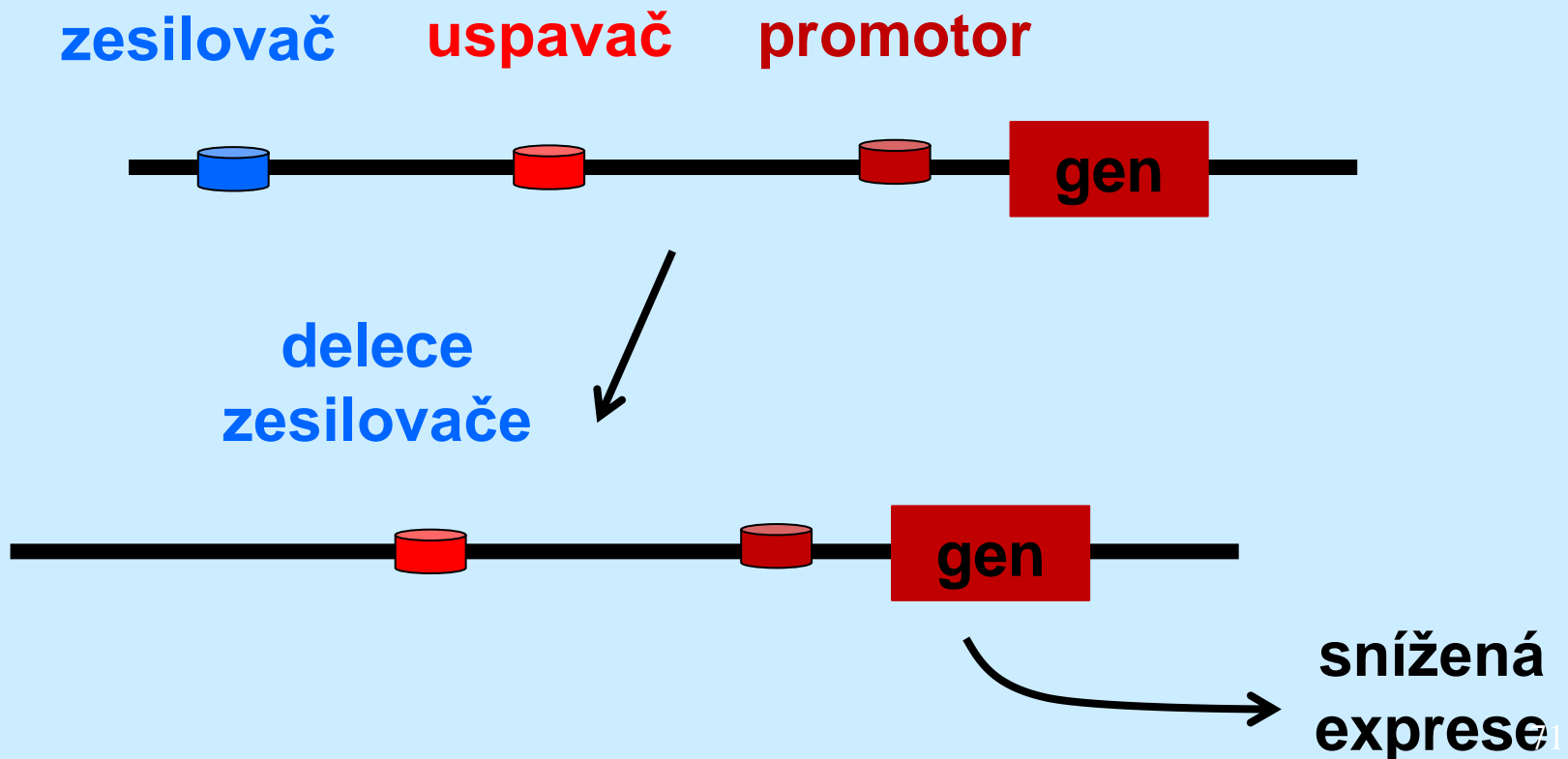
Blokace T = 108, 109 a 114 bp

... AAGTTCACATGAAG ...

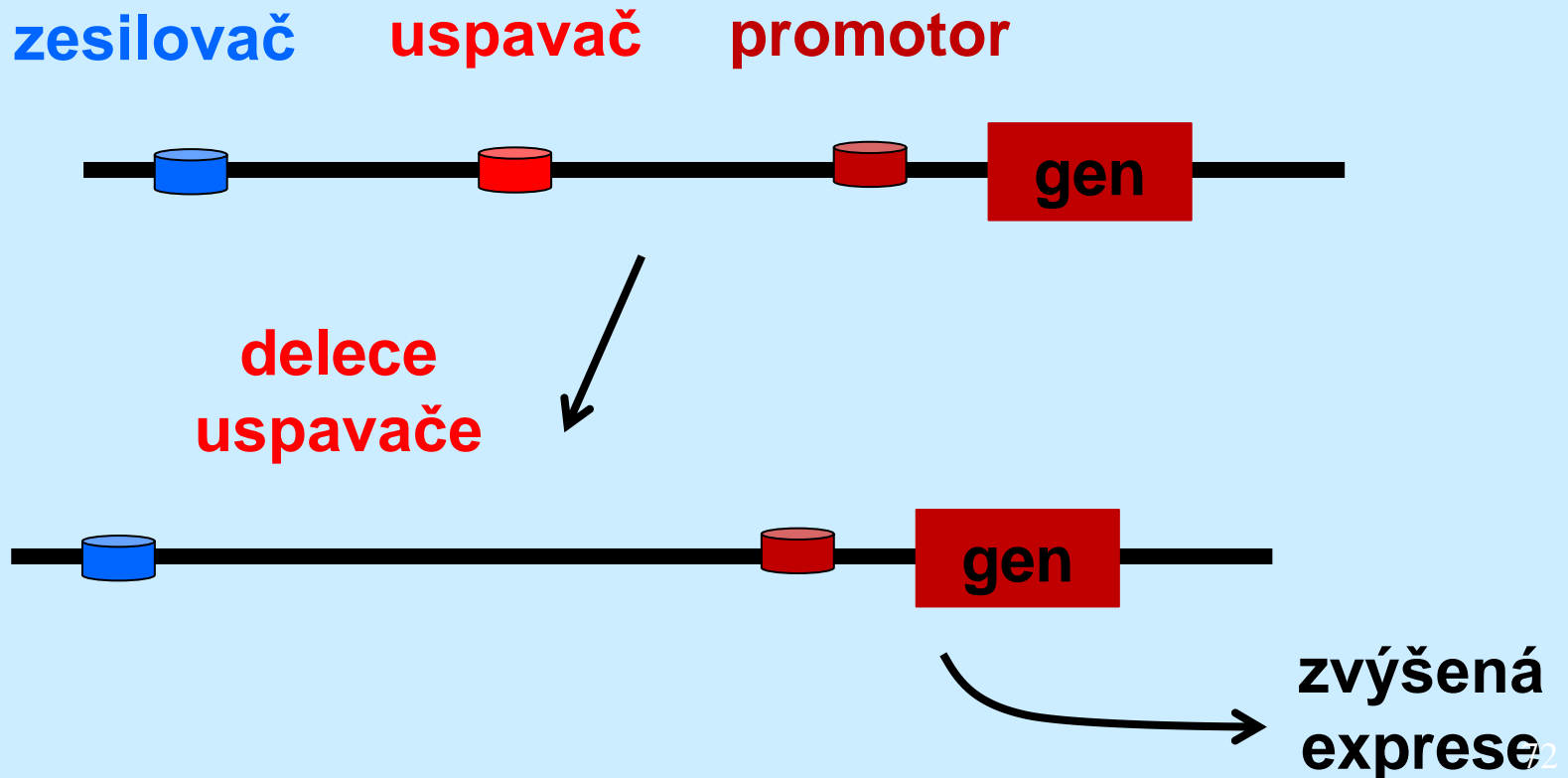
Deleční analýza

- Umožňuje lokalizovat kontrolní elementy proti směru transkripce genu
- Dokáže určit i funkci příslušné sekvence

Deleční analýza

- Umožňuje lokalizovat kontrolní elementy proti směru transkripce genu
- Dokáže určit i funkci příslušné sekvence

Reportérové geny

Jejich produkty poskytují zřetelný, snadno monitorovatelný signál

zesilovač

uspavač

promotor

zesilovač

uspavač

promotor

Příklady reportérových genů

***lacZ* = β -galaktozidáza**

***cat* = chloramfenikolacetyltransferáza**

***uidA* = β – glukuronidáza**

GFP = zeleně fluoreskující protein

***lux* = luciferáza**

Studium produktů translace

Provádí se v bezbuněčných extraktech – platí pro analýzu rostlinných a živočišných genů

Zopakujte si přednášky z genetiky bakterií

Sekvenci genu můžeme změnit in vitro

A pak se můžeme zamyslet nad jeho funkcí

Existuje celá řada metod mutageneze *in vitro*

- **Odstranění restrikčního fragmentu**
- **Odstranění několika nukleotidů *Bal31***
- **Vložení oligonukleotidu**
- **Zavedení bodové mutace do klonovaného genu**
- **...**

Smysl cílené mutagenese

Změna ve struktuře proteinu

- **zavedení nových disulfidových můstků**
- **zvýšení počtu vodíkových vazeb**

- **změna terciární struktury**
- **změna stability enzymu**
- **změna dalších vlastností**
 - **zvýšení katalytické aktivity a afinity k substrátu**
 - **modifikace substrátové specifity**
 - **rozšíření pH-optima**
 - **zvýšení odolnosti proti oxidačním činidlům a těžkým kovům**
 - **zvýšení rezistence vůči proteázám**
 - **stabilita v nevodném prostředí**

Průběh cílené mutagenese

- 1) Vložení genu do jednořetězcového vektoru, např. M13**
- 2) Vlastní cílená mutagenese**
- 3) Vrácení genu do expresního vektoru**

Schéma cílené mutagenese

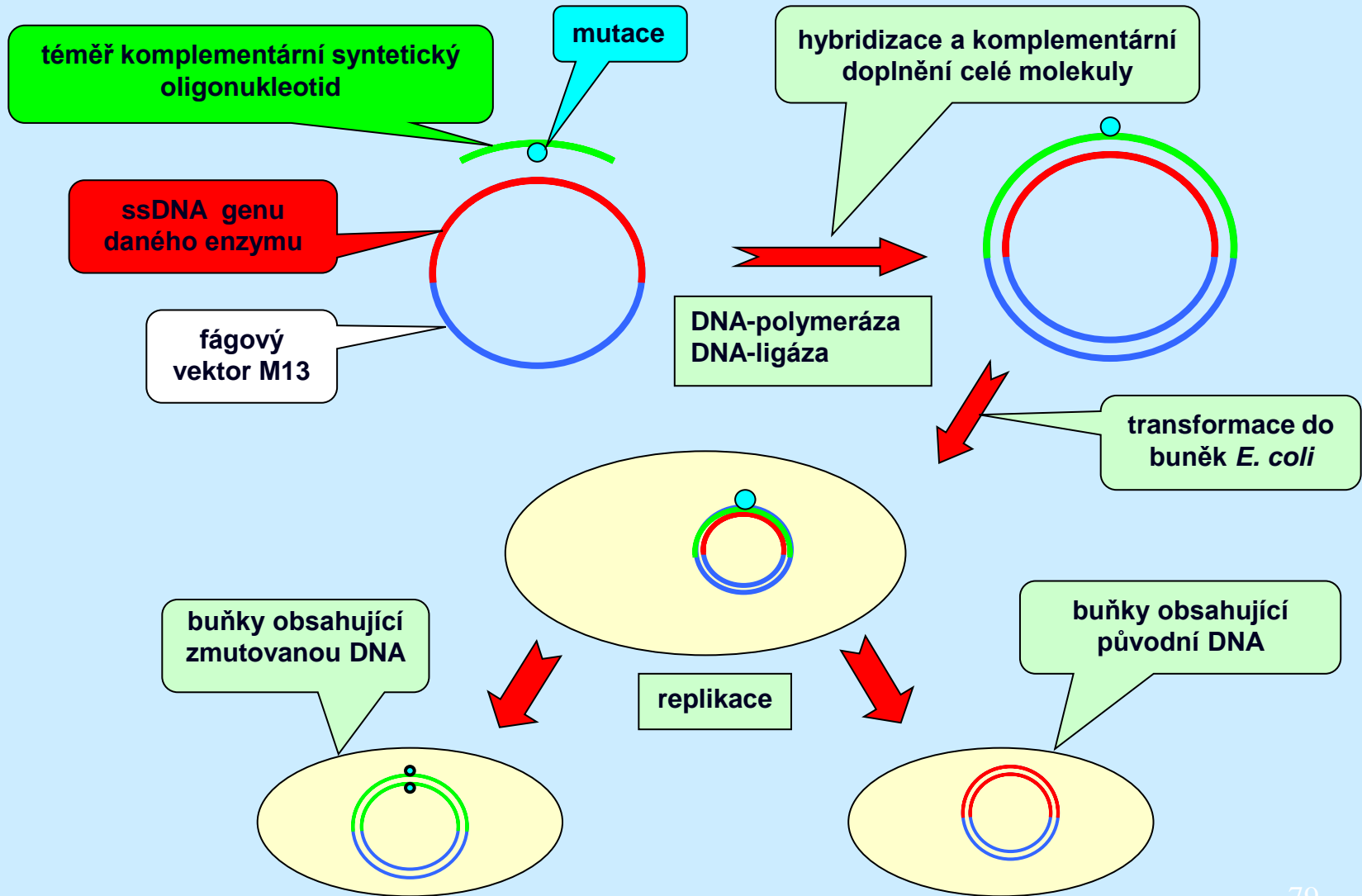
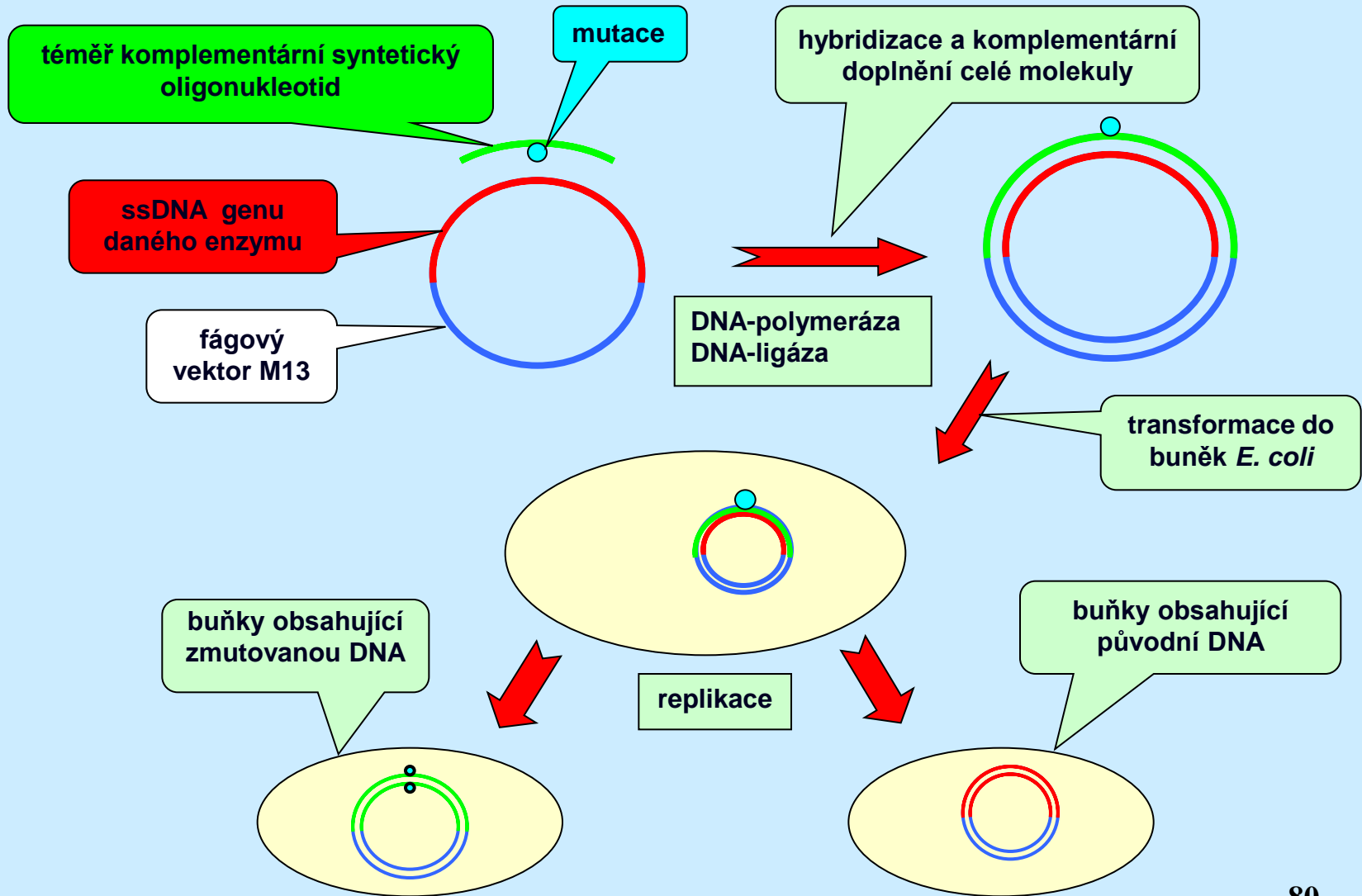

Schéma cílené mutagenese

Příklad analýzy bakteriálního genu

Trp operon Klebsiella aerogenes

Blumenberg Miroslav a Yanofski Charles (1982):
Regulatory Region of the *Klebsiella aerogenes*
Tryptophan Operon, Journal of Bacteriology 152 (1), 49-56.

- 1) Restrikční štěpení genomové DNA
- 2) Klonování fragmentu
- 3) Sekvenování regulační oblasti
- 4) Porovnání se *Salmonella typhimurium*
- 5) Odvození vlastností transkriptů
- 6) Konfirmace transkripce *in vitro*

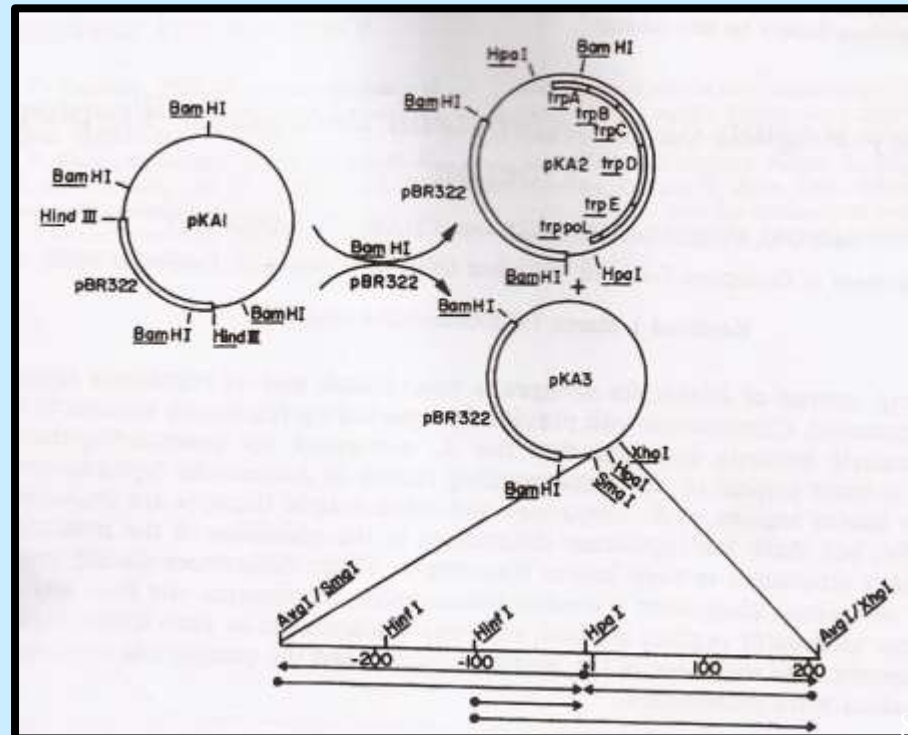
Zopakujme si regulaci tryptofanového operonu

- **Pozitivní regulace**
- **Atenuace**

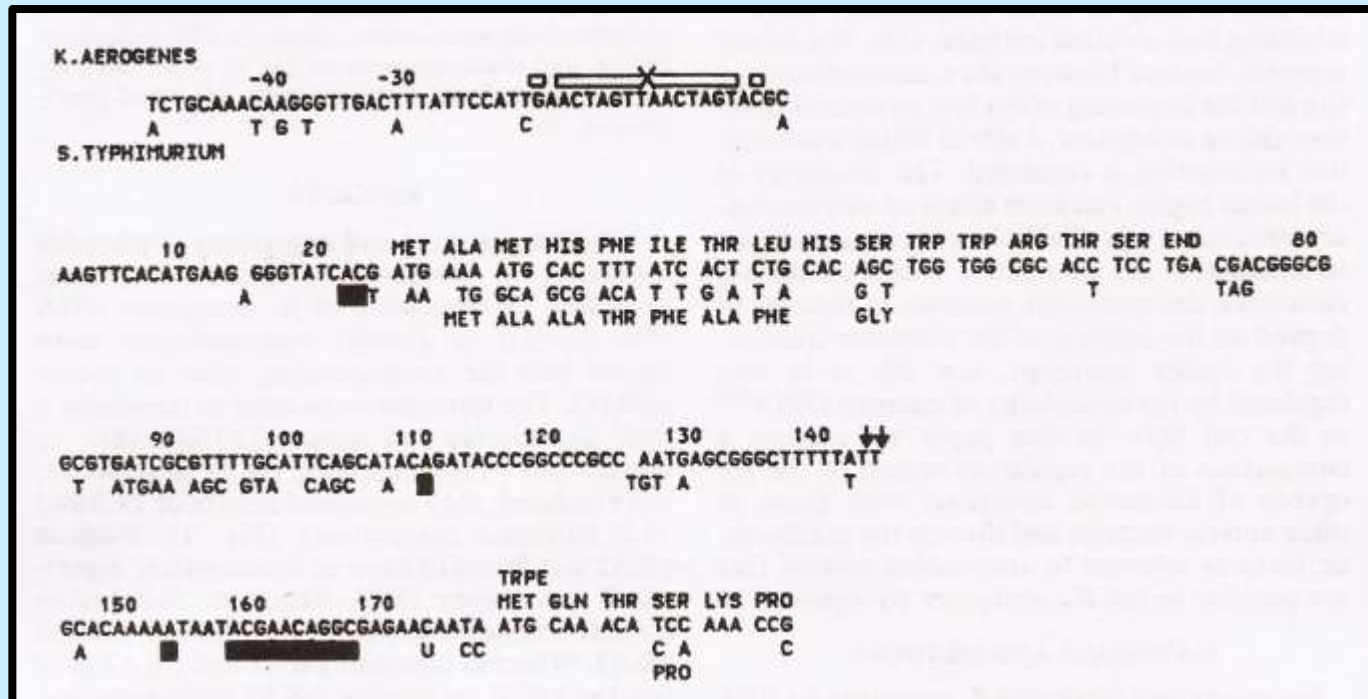
Získání fragmentů

- 1) Restriktázy *Hind*III a *Bam*HI
- 2) Ligace do vektoru pBR322
- 3) Transformace *E. coli trpE* a vyhledání prototrofů
- 4) V pKA1 a pKA2 je celý *trpA*
- 5) Uvnitř *trpA* je *Bam*HI místo

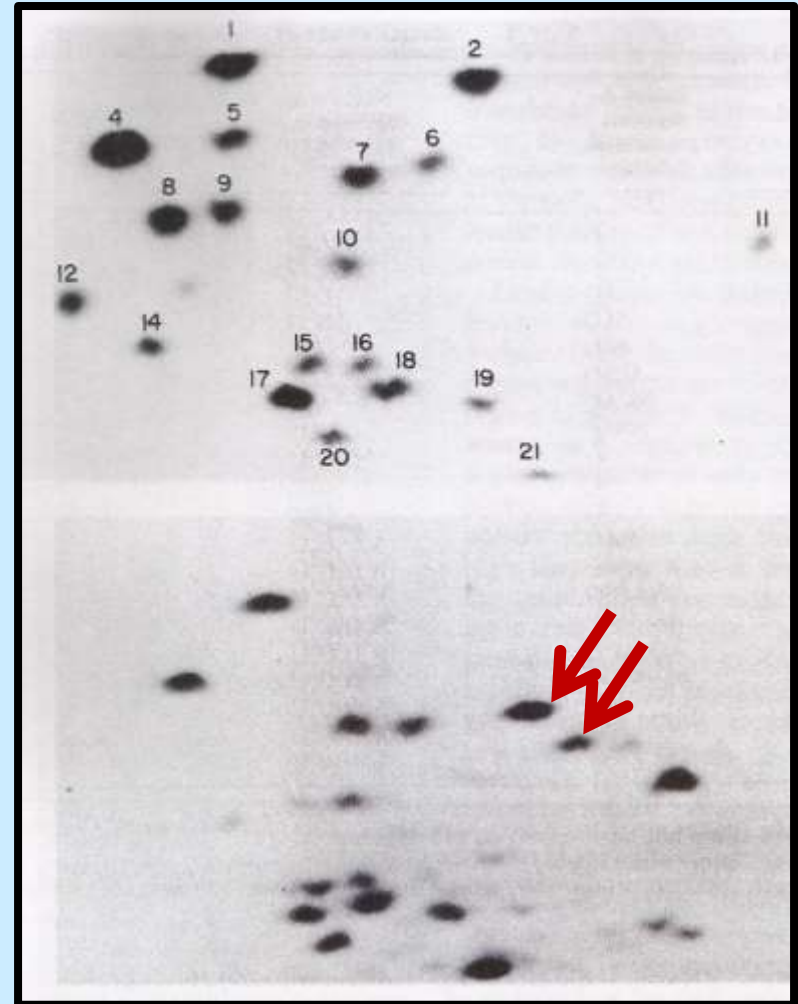
Analýza fragmentů

- 1) Sekvenování dle Maxam a Gilbert
- 2) Porovnání sekvence s *S. typhimurium*
- 3) Identifikace promotoru, operátoru a vedoucí sekvence s atenuátorem

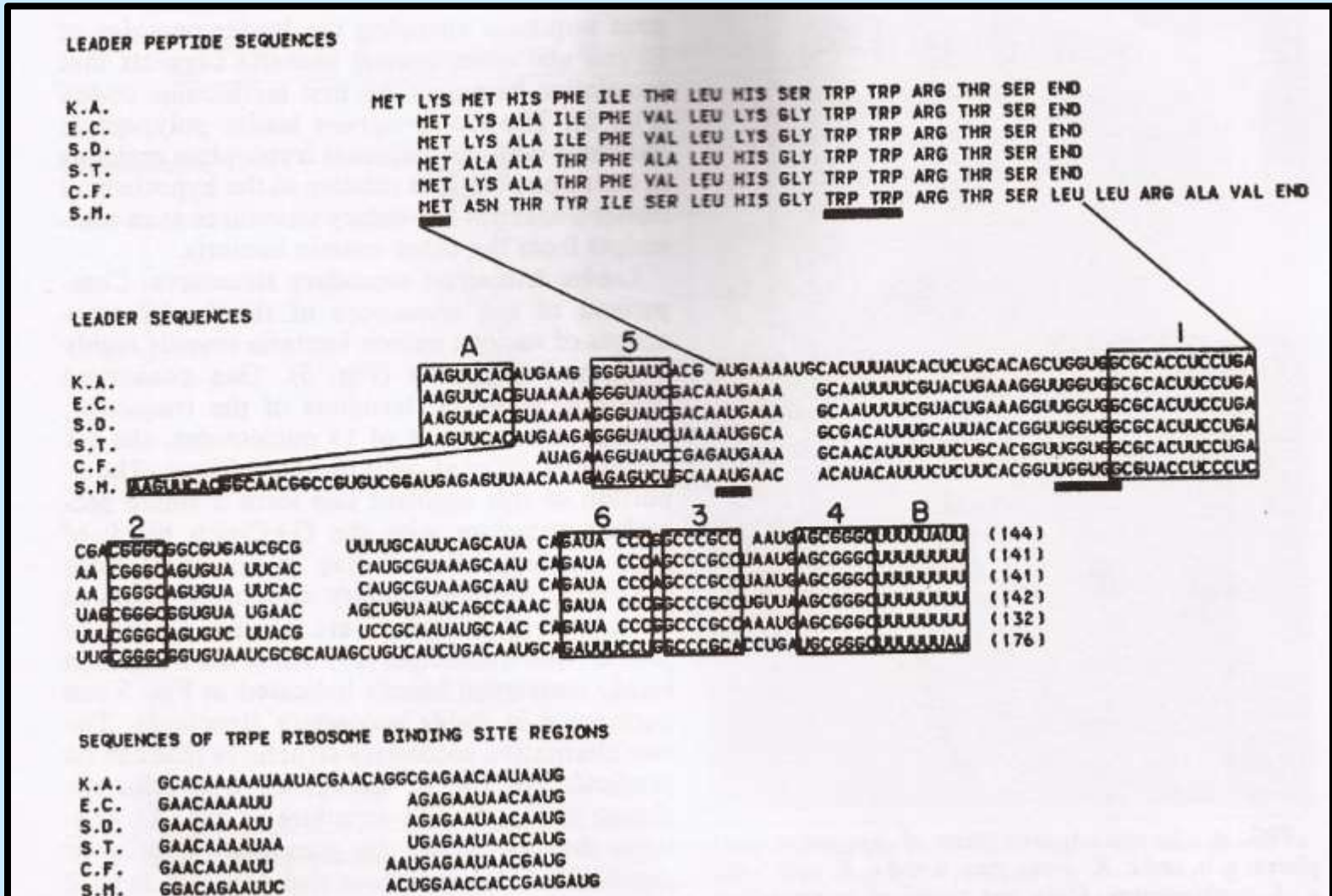
Transkripce in vitro

- 1) Produkty transkripce analyzovány chromatograficky (iontoměničová celulóza)
- 2) Porovnání transkriptů značených jednotlivými dNTP po štěpení RNázou T1 (štěpí ssRNA v GTP)

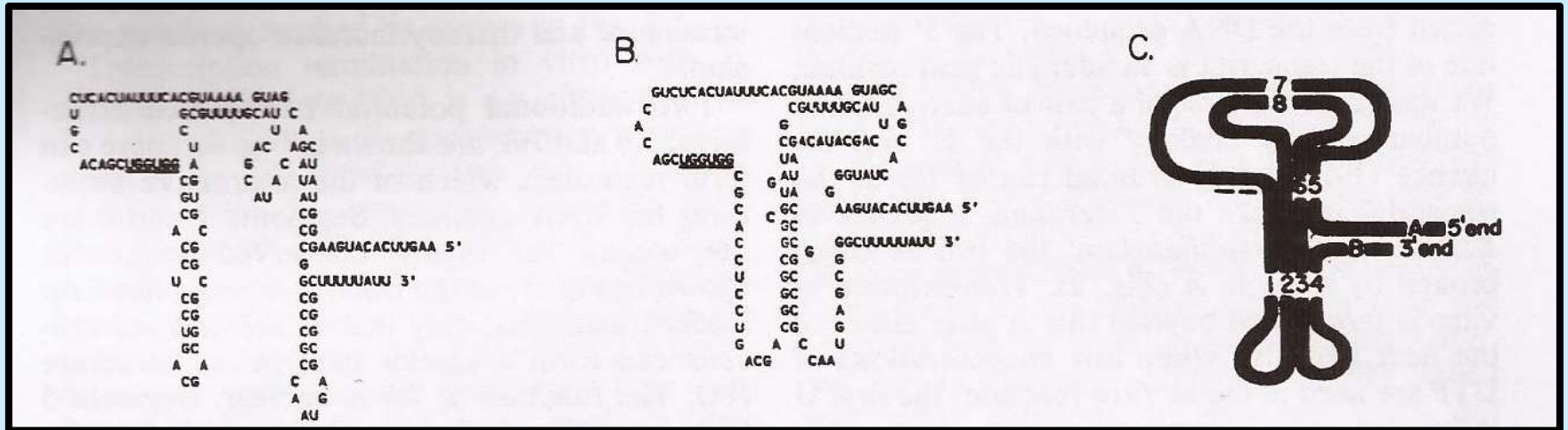

Dva oligonukleotidy na 3'-konci

Sekvenování vedoucí sekvence

Predikce struktury atenuátoru

... a porovnání celé regulační oblasti s jinými střevními bakteriemi

Shrnutí

- 1) Celogenomové metody sekvenování**
- 2) Sekvenování *H. influenzae***
- 3) Sekvenování *S. cerevisiae***
- 4) Contigy, jejich zpracování**
- 5) Využití repetitivních sekvencí**
- 6) Studium genové exprese a funkce genů**
- 7) Analýza transkriptů**
- 8) Analýza regulačních míst**
- 9) Techniky mutagenese *in vitro***
- 10) Příklad analýzy bakteriálního genu**